
Introducció a la teoria psicoanalítica

PID_00154446

Pablo Rivarola Padrós

Temps mínim de dedicació recomanat: 4 hores

Pablo Rivarola Padrós

Psicòleg i psicoanalista. Màster en Criminologia i Execució Penal. Director d'Equips Tècnics i Mesures Excepcionals (Secretaria de la Infància i l'Adolescència, Argentina). Ha participat en diverses assignatures a la Universitat de Córdoba (Argentina), i a la Universitat de Vic, i ha investigat per al CEJFE (Generalitat de Catalunya).

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. L'origen de la psicoanàlisi	7
1.1. Histèria i escissió de la consciència	7
1.2. Freud i el cas d'Elisabeth von R.	8
2. La pulsíó	12
3. L'aparell psíquic	16
4. La repetició	20
5. Sobre la transferència	23
6. La clínica psicoanalítica en Jacques Lacan	25
6.1. El signe: significant i significat	25
6.2. La preeminència del significant en Lacan	27
6.3. El lliscament del sentit	30
6.4. Entre dir i el que s'ha dit	31
7. El complex d'Èdip i el subjecte de l'inconscient	36
8. La dialèctica intersubjectiva	47
9. El lloc del desig en la clínica psicoanalítica	50
Bibliografia	57

Introducció

Potser l'imperatiu primordial que circula rere de la pràctica analítica és el conegut *wo es war, soll ich werden* ('allà on era això, el subjecte ha d'advenir'). La responsabilitat a què s'enfronta el subjecte en l'experiència analítica pot ser entesa com una instància a respondre aquí, estar a l'altura de la circumstància que proposa el saber, el saber sobre si mateix, el saber sobre el seu símptoma, sobre el seu desig. Aquest saber és una resposta a la pregunta pel ser del subjecte: qui sóc? Aquesta pregunta serà feta per Lacan d'una altra manera, qui sóc per a l'Altre? També formulada com *Che voi?* ('què desitges?') en relació amb la novel·la gòtica de Jacques Cazotte *El diable enamorat*, quan Belzebú se li presenta al jove que el convoca i l'interroga sobre el seu desig, "què desitges que sigui per a tu?".

Qualsevol resposta que s'intenti per a l'interrogant "qui sóc?" portarà sense més ni més a l'engany, i en sorgirà un i un altre predicat, que no seran sinó representacions que sostenen el subjecte sobre el buit d'una extensa cadena de significants. Ens podem posar, d'aquesta manera, totes les màscares que el nostre rostre resisteixi, totes les ficcions que ens ajudin a suportar la realitat, que, igual com la gerra que construeix el terrisser amb un contorn de fang, les respostes del subjecte només consistiran a modelar el buit, que no és sinó el de la falta fundant, el desig de l'Altre.

Si tenim present el concepte de tragèdia dels grecs, es pot pensar en l'experiència analítica com en una experiència tràgica, en tant que l'heroi, igual que el subjecte de l'anàlisi, estarà sol, sense miralls ni complicitats, i en la seva solitud haurà de respondre pel seu desig.

Per a comprendre els diferents aspectes teòrics que fonamenten l'experiència analítica, la seva clínica, desenvoluparem en el present mòdul la gènesi d'alguns dels conceptes crucials de la psicoanàlisi per a aproximar-nos als seus fonaments i, des d'allà, poder interrogar-nos sobre la seva pràctica específica.

Iniciarem el nostre recorregut a partir del descobriment fet per Sigmund Freud de l'inconscient, com una instància psíquica que permet explicar determinats símptomes dels seus pacients, per a introduir-nos posteriorment en la lectura que Jacques Lacan fa de la teoria freudiana, a partir de la lingüística, des d'on presentarà l'inconscient estructurat com un llenguatge. Si la pràctica analítica és una pràctica dialògica, trobarem en la paraula el que aquesta diu sobre l'inconscient i el desig que l'ha fundat.

Objectius

Els objectius que els estudiants haureu d'assolir amb aquest mòdul didàctic són els següents:

- 1.** Comprendre la conformació de l'estructura de l'inconscient a partir dels conceptes teòrics fonamentals.
- 2.** Conèixer els diferents elements que participen en la formulació del complex d'Èdip.
- 3.** Comprendre la dimensió que té la interpretació en la relació dialògica que s'estableix en la clínica analítica.
- 4.** Considerar el paper de l'analista des de la perspectiva transferencial que es desenvolupa en la pràctica psicoanalítica.
- 5.** Reconèixer la funció del llenguatge en la constitució subjectiva.

1. L'origen de la psicoanàlisi

En l'intent de fer una presentació de la teoria psicoanalítica, resulta inevitable i alhora necessari remetre'ns a certs esdeveniments històrics que tenen com a principal protagonista el creador de la psicoanàlisi, el doctor Sigmund Freud, les seves pròpies experiències en l'atenció de pacients, i les dificultats que trobava en els models tradicionals d'intervenció. Tals experiències, fonamentals en el desenvolupament ulterior del que actualment reconeixem com l'inconscient, van estar lligades a una malaltia que en aquells anys, i ja molt abans, despertava especial atenció i curiositat: la histèria.

1.1. Histèria i escissió de la consciència

En l'antiga Grècia, Hipòcrates reconeixia de l'existència d'aquest estrany mal, estrany per les característiques simptomàtiques que presentava i la semblança que aquestes presentaven respecte a l'epilèpsia. L'explicació que s'havia desenvolupat entorn d'aquesta malaltia es trobava en els moviments que l'úter (gr. *Hysteria*, 'úter') feia dins del cos de la dona, que, com havia exposat Plató, es devien als desitjos d'aquest per allotjar un nen en el seu interior, la qual cosa produïa les habituals convulsions en els qui patien l'esmentada malaltia. Així l'etiologia de la histèria ha tingut diferents arguments, com la retenció de la sang menstrual, possessions demoníaqes, l'acció de certs vapors tòxics, entre d'altres.

Serà a partir del segle XVII, i especialment per mitjà dels estudis fets per Jean Martin Charcot en la Salpêtrière (la secció per a dones de l'Hôpital Général pour le Renfermement des Pauvres, de París), quan es concep el mal de la histèria com una malaltia psíquica. També, en aquest període s'utilitza la hipnosi com a tècnica per mitjà de la qual es podia induir les pacients a suprimir o provocar els fenòmens histèrics.

L'any 1885 Freud, a causa de l'interès que havia despertat en ell el que havia conegut sobre les intervencions terapèutiques de Charcot, viatja a París i a poc a poc estableix una estreta relació amb el metge de la Salpêtrière. D'aquesta manera, Freud va desenvolupant les seves teories respecte a l'atenció de les pacients histèriques i especialment, el que contrariava tota la mitologia anterior, la presència de fenòmens histèrics en homes.

La tècnica de la hipnosi, sobre la qual havien estat treballant diferents metges, també va atreure Freud. Especialment el va atreure el que havia observat en les pràctiques del doctor Hippolyte Bernheim de la Universitat de Nancy (França), que destacava la rellevància de la suggestió en l'ús de la hipnosi. En aquest sentit la tècnica implicava una sèrie d'ordres que el pacient rebia en estat hipnòtic i que posteriorment duia a terme sense reconèixer els motius

que el portaven a fer les accions. El que realment sorprenia Freud era que si s'indagava amb fermesa sobre tals motius, el pacient era capaç de recordar que les accions havien estat ordenades pel metge.

Malgrat haver intentat perfeccionar la seva tècnica d'hipnosi durant la seva estada a Nancy, Sigmund Freud va abandonar l'esmentada pràctica amb pacients, ja que no aconseguia obtenir en aquests l'estat hipnoide esperat. Tanmateix, els avenços que havia reconegut a partir de l'esmentada pràctica i els treballs de Charcot, van afavorir que aprofundís en els seus estudis sobre el que es podia reconèixer com l'escissió de la consciència o escissió psíquica. Aquest fenomen explicaria l'existència d'experiències inconscients que afectarien el subjecte. Tal seria l'explicació que permetria comprendre el fet que certes pautes consignades per l'hipnotitzador poguessin ser executades pel pacient sense tenir-ne consciència. Aquest fenomen, l'escissió de la consciència, també permetria explicar en els casos d'histèria com determinats símptomes (per exemple, el mutisme, les paràlisis i les convulsions) tindrien un origen que també resultés desconegut per als pacients i que, alhora, no hi hagués fonaments orgànics que els expliquessin.

Es començaven, d'aquesta manera, a establir les primeres preguntes sobre el contingut psíquic i les seves causalitats, ja que Freud hauria reconegut que per mitjà de la paraula i la suggestió els pacients podrien relacionar els símptomes amb aquelles representacions que els havien donat origen. No obstant això, encara no aconseguia explicar els motius pels quals tals representacions havien quedat escindides de la consciència.

1.2. Freud i el cas d'Elisabeth von R.

En el camí proposat inicialment per a indagar sobre els orígens de la psicoanàlisi, hem considerat oportú remetre'ns a un cas clínic rellevant, tant en referència al mètode psicoanalític com a les primeres concepcions dinàmiques de l'aparell psíquic que va desenvolupar Freud. Aquest cas, conegut pel nom d'"Elisabeth von R.", es remunta a l'any 1892, quan Freud accepta iniciar el tractament d'una jove dama de vint-i-quatre anys, que patia forts dolors a les cames i presentava dificultats per a caminar. Pel que fa a aquest cas Freud comenta:

"Así, en éste, el primer análisis completo de una histeria que yo emprendería, arribé aun procedimiento que luego elevé a la condición de método e introduje con conciencia mi meta: la remoción del material patógeno estrato por estrato, que de buen grado solíamos comparar con la técnica de exhumación de una ciudad enterrada."

S. Freud (1992). *Estudios sobre la histeria A*: J. Breuer; S. Freud. *Obras completas*. (vol. 2, pàg. 154-155). Buenos Aires: Amorrortu.

La història familiar de la jove pacient s'havia vist travessada per severes entrebancs: la mort del seu pare, a qui ella havia cuidat amb gran dedicació al llarg de la seva malaltia prolongada, posteriorment una intervenció quirúrgica als ulls que es va haver de fer la seva mare i finalment la mort de la seva germana en el part del seu segon fill.

Les queixes que presentava la pacient se centraven en la cara anterior de la cuixa dreta, a la qual cosa s'afegia el cansament que li produïa estar dempeus o caminar. Freud denominarà aquest quadre com el d'una fatiga dolorosa. L'origen dels dolors esmentats no tenia cap fonament orgànic determinat que es pogués reconèixer. A més, cridava l'atenció de Freud que, amb l'estimulació de les zones sensibles i doloroses, hi havia en la pacient una expressió més similar al plaer que al dolor, fet que distanciava encara més el quadre d'una malaltia orgànica i l'aproximava a la hipòtesi d'estar davant d'una histèria.

El procediment que empraria Freud seria el d'indagar en els records de la pacient per mitjà d'un tractament catàrtic, per a reconèixer així la possible vinculació entre les vivències de la pacient i els símptomes que presentava. Així, les primeres informacions que li transmet Elisabeth es remeten al pare i la seva malaltia, l'afecte que els vinculava, l'abnegació d'ella en les seves cures i la constant presència d'ella davant de les diferents demandes que provenien del seu pare. És en aquest període quan ella recorda els primers dolors a la cama.

Temps després de la mort del seu pare, la seva germana gran contreu matrimoni amb un home de bona posició econòmica i avenir, però que va generar un elevat malestar en l'entorn familiar de la pacient, especialment en ella, i l'anhel d'aquesta per mantenir la unitat familiar i especialment la protecció que se li havia de brindar a la seva mare. En el cas de la seva altra germana, el matrimoni celebrat amb un home de característiques més afables i pròximes a la vida familiar que desitjava Elisabeth, en va facilitar la ràpida acceptació, tant més davant del naixement del seu primer fill, que va proporcionar noves alegries a tots els seus membres. Però els records que la pacient relatava al creador de la psicoanàlisi, novament s'impregnaven de les seves desafortunades vivències: al temps del naixement del seu nebot, la mare de la senyoreta Elisabeth va patir d'una malaltia ocular que va derivar en una operació, i novament la pacient de Freud es va haver de dedicar a les seves cures.

A l'operació va seguir una temporada de descans d'estiu de tota la família, en la qual els dolors d'Elisabeth dificultaven la seva capacitat de caminar, davant de la qual cosa es va recomanar una cura de banys als Alps austríacs. Tanmateix, els pesars no acabarien allà, ja que mentre ella i la seva mare s'havien absentat de la residència d'estiu familiar, la seva germana, mare de l'únic nen de la família, havia mort d'una malaltia cardíaca congènita, en el part del seu segon fill.

Fins a aquell moment, malgrat que els records remetien a situacions de pèrdues i sofriments en relació amb la seva família, romanien en un nivell superficial. Tal com el mateix Freud indicava:

"Era una història clínica consistent en commocions anímiques trivials, que no permetien explicar per què la pacient va haver de contreure una histèria, ni com aquesta histèria va haver d'agafar precisament la forma de l'abàsia dolorosa".

S. Freud

En aquesta recerca per desxifrar el missatge que havien de significar aquells símptomes, era necessari aprofundir encara més en els records de la pacient. En aquest moment tenim el primer distanciament amb el mètode catàrtic sobre el qual treballava el doctor Breuer, que consistia en la suggestió, mitjançant la hipnosi, per obtenir aquella informació que el pacient en estat de vigília desconeixia, i per mitjà d'aquesta, treure a la llum els esdeveniments o incidents que havien causat els símptomes. En el cas d'Elisabeth, Freud es troba en la impossibilitat d'aconseguir un estat hipnòtic, i per això recorre a una tècnica que havia utilitzat anteriorment: la pressió sobre el front de la pacient i la sol·licitud que posés en paraules allò que venia a la seva ment. A partir d'allà els records que extrauria Elisabeth tindrien una rellevància major, perquè ja no es tractaria d'aquelles vivències de dolor compartides, sinó més aviat de la descripció d'escenes en les quals la protagonista en primera persona revelava els seus sentiments més profunds.

Així, amb aquest mètode, es va revelar que aquella època en la qual el seu pare era sota les seves cures permanents hauria coincidit amb l'amor envers un jove amb qui podia compartir els seus sentiments. En una ocasió, de gran rellevància per a l'inici dels seus símptomes histèrics, va ser convidada a una reunió social en la qual es trobaria amb el seu jove enamorat. Elisabeth es preferia quedar per cuidar el seu pare, però la insistència de la seva família el va fer canviar d'opinió i va acceptar assistir. En tornar a la seva llar es va trobar que la salut del seu pare havia empitjorat, i es va culpabilitzar per haver estat absent i haver prioritzat els seus interessos als seus deures envers el malalt. Aquest fet permetia orientar Freud sobre la presència d'un conflicte, una dificultat en conciliar l'amor pel seu pare i l'amor envers el jove, que havien estat posats en pugna en cert moment, i en la seva decisió hauria anteposat els seus desitjos eròtics lligats al jove. Aquest desvetllament propiciava una resposta per a comprendre l'origen dels seus dolors en aquella circumstància.

No obstant això, la pregunta en relació amb perquè hauria estat en aquella zona de la seva cama, i per tant transformar-la en una zona histerògena, arribaria després d'una nova comunicació d'Elisabeth: aquell –la cuixa dreta de la cama– era el lloc on cada matí el seu pare recolzava la seva cama perquè la jove filla canviés les benes. El conflicte entre els amors d'Elisabeth i la revelació transmesa per aquesta, podria possibilitar la comprensió o desxiframent

Abàsia i astàsia

Es tracta de la pèrdua de la facultat de mantenir-se dempeus (astàsia) i de caminar (abàsia).

Lectura complementària

S. Freud (1992). *Estudios sobre la histeria* A. J. Breuer i S. Freud. *Obras completas* (vol. 2, p. 159). Buenos Aires: Amorrortu.

d'aquells dolors a la seva cama? Serà necessari detenir-nos en el desenvolupament del cas clínic per a exposar un concepte necessari i fonamental en la teoria psicoanalítica: la pulsio.

2. La pulsió

En primer lloc, és important destacar que el concepte de pulsió, dins de la teoria psicoanalítica, és un dels quatre conceptes que es poden reconèixer dins de la categoria o estatut de concepte fonamental. En dir fonamental, no solament ens referim a la importància que posseeix dins de l'estructura teòrica, sinó que la seva característica està donada en el de no natural que posseeix, és a dir, que no és possible reconèixer-li una existència o objectivitat observable i contrastable des d'un plantejament epistemològic, sinó que es tracta d'una convenció, una construcció que possibilita comprendre el que es pretén argumentar, com en aquest cas la qüestió de la sexualitat des d'un plantejament diferenciat del determinisme biològic.

Conceptes fonamentals

Al costat de la pulsió, els altres tres conceptes fonamentals són la repetició, la transferència i l'inconscient.

El concepte de pulsió (Trieb) és emprat per Freud el 1905, en el desenvolupament dels *Tres assajos sobre la sexualitat infantil*, quan en el seu estudi de la sexualitat infantil i les perversions estableix la diferència entre aquesta i l'instint. L'**instint** farà referència a un comportament compartit per tots els éssers de la mateixa espècie, de caràcter hereditari, que porta l'organisme a l'acció a partir de pautes preestablertes i dirigides a un objecte predeterminat, l'estímul, i amb una finalitat, com és la supervivència o reproducció de l'espècie. En el cas de la **pulsio**, es tracta d'una força constant –la de l'instint és momentània, determinada temporalment en relació amb el seu estímul-intern i no té un objecte determinat.

A partir d'aquestes diferències, Freud es distancia de la concepció mèdica de bases o fonaments biològics que definien la sexualitat humana en estricta relació amb el que és genital i la predeterminació de la seva finalitat reproductiva.

En aquesta distinció que fa sobre la pulsio, Freud diferencia els seus quatre components:

- a) L'empenta (*Drang*, exigència de treball, energia).
- b) La font (la *Quelle*, zona d'on sorgeix - zona erògena).
- c) L'objecte (*Objekt*, cap on es dirigeix).
- d) La meta (*Ziel*, la satisfacció).

La pulsio es presentarà com una força constant que no es limita al que és psíquic ni orgànic, sinó que és en la intersecció de tots dos, la seva font es troba a les zones erògenes, en la seva particularitat de "voves", "obertures" corporals: la boca en primera instància, l'orifici anal i la vora palpebral (l'ull). Quan Lacan pren el primer dels termes de la pulsio proposats per Freud, l'empenta, ens recordarà que no es tracta d'un impuls que s'origini a partir d'un estímul extern, sinó que el seu origen és intern i d'altra banda tampoc no podrà ser comparat a altres estímuls interns com per exemple ho poden ser la gana o la set. Asse-

nyala, a més, com hem esmentat, que la seva força és constant, fet que ens porta a la consideració de l'últim terme, la meta. Si aquesta energia és constant significa que arribar a una meta no equival a l'acabament, la desaparició, com ho pugui ser la gana després d'haver menjat un gran plat de paella.

Arribar a la meta és la satisfacció de la pulsíó, però això no significa que es tracti d'una descàrrega real d'energia; això és el que succeeix, per exemple, en la **sublimació**.

Diem que no es tracta d'una descàrrega real ja que, recordem, no és amb referència a un plantejament lògic com pot ser el de l'orgànic que pretén un equilibri, una homeòstasi. Ho podem comprendre en reconèixer que, per exemple, quan es fa referència a la pulsíó oral, aquesta està en relació de satisfacció amb els llavis, el plaer de la boca i no de l'aliment que rep, un plaer que, com a zona erògena, està en estreta relació amb l'objecte "pit"; aquí la funció de la satisfacció, igual que en els altres objectes, és en el contorn, la marrada entorn de l'objecte.

En el present quadre podem reconèixer les pulsions, la seva font i el seu objecte:

Pulsíó	Zona erògena	Objecte
Oral	Boca i llavis	Pit
Anals	Marge anal	Excrement
Escòpica	Vora palpebral	Mirada
Invocant	Orella	Veu

Representació gràfica del circuit de la pulsíó, segons J. Lacan

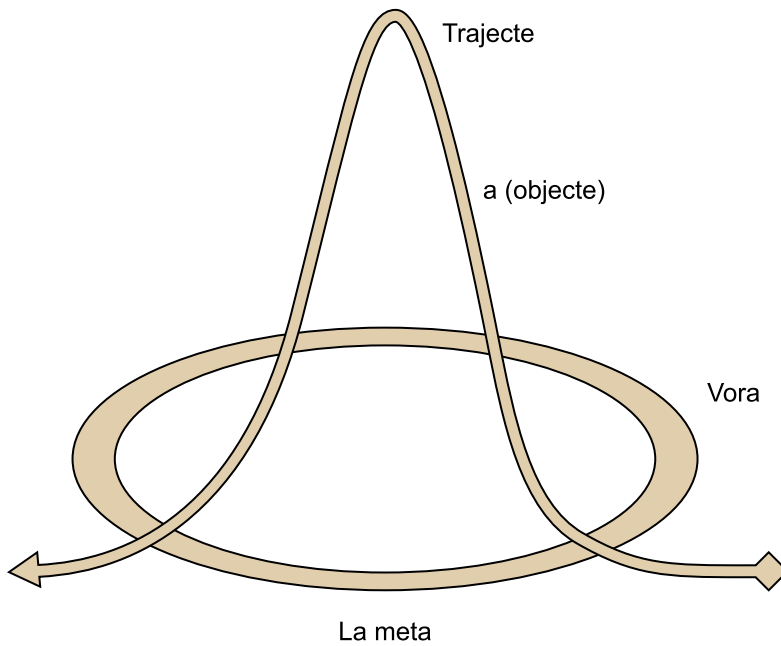
"Para la pulsión oral, por ejemplo, es evidente que no se trata del alimento, ni de la rememoración de alimento, ni de eco de alimento, ni de los cuidados de la madre, sino de algo que se llama pecho y que parece de lo más natural porque pertenece a la misma serie."

J. Lacan (1997). *Los cuatro conceptos fundamentales del psicoanálisis. El seminario XI* (pp. 175 i 185). Buenos Aires: Paidós.

A continuació, reproduïm el gràfic que va presentar J. Lacan en el seu seminari del 13 de maig de 1964, en el qual es representa el circuit de la pulsíó.

Sublimació

Canalització de l'energia d'origen sexual envers altres activitats que, com l'art o el treball intel·lectual, resulten socialment acceptades

Representació gràfica del circuit de la pulsio, segons J. Lacan

Com hem exposat, la pulsio no és una en el sentit de poder ser equiparada a l'instint del qual la meta és la reproducció de l'espècie, sinó que es tracta de pulsions parcials en les quals la seva meta és precisament el retorn a l'origen, la zona erògena, abans d'una marrada o gir sobre l'objecte.

Per a més claredat sobre el concepte de pulsio, és necessari que ens remetem a un altre concepte que serà bàsic en la teoria psicoanalítica, que és el de la **repressió**. Reprenguem per a això el cas d'Elisabeth.

Dèiem que hi havia un conflicte i que aquest se situava o era possible reconèixer-ho en el que s'hauria revelat respecte a les cures envers el seu pare durant la seva llarga malaltia. És aquí on els conceptes de pulsio i repressió es comprenen en l'estructura teòrica de la psicoanàlisi. Allò que genera conflicte a Elisabeth, que no pot ser acceptat i per tant és reprimat, és el desig incestuós envers el seu pare, la repressió actua com a mecanisme de defensa del jo davant de com és d'inconciliable aquell desig. Freud diferenciarà la repressió originària – quan s'estableix la primera vinculació entre l'energia pulsional amb la idea o representació (denominat com a representant-representatiu)– de la repressió secundària. Aquesta última consisteix en l'atracció que aquell representant inconscient genera envers altres representacions (significants).

Durant el tractament que fa Freud, hauria reconegut que en aquell lloc de la cama de la pacient que presentava dolors de més intensitat, en fer-li una pressió sobre aquesta zona, la pacient, per a sorpresa de Freud, emetia sons que provaven un cert alleujament agradable. S'hauria produït un desplaçament de l'energia pulsional envers aquella zona del cos, el malestar d'aquell desig incestuós es faria més suportable d'aquella manera que per mitjà del reconeixement conscient.

Representant-representatiu

Posteriorment, en el punt 7 d'aquest mòdul, "El complex d'Èdip i el subjecte de l'inconscient", veurem que Lacan denominarà aquesta idea o representant com el significat primordial o S1.

Si continuem amb el desenvolupament del cas que exposa Freud, la pacient revelarà alguna cosa més que permetrà vincular la repressió amb els desitjos d'Elisabeth. Apareix en escena el seu cunyat, aquell home que diverses vegades ha estat galant amb ella, com la primera vegada que es produeix la seva trobada, en la qual aquest la confon amb la seva promesa. Tal situació es va produir al temps de l'operació de la seva mare als ulls i al començament de la malaltia de la seva germana, i allà es van permetre un passeig Elisabeth i el seu cunyat pel turó i va significar per a aquesta un moment de gran satisfacció, on havia pogut compartir interessants diàlegs amb un home a qui admirava. Al temps va repetir aquells passos al turó però solitària i recordant els bons moments, quan el dolor a les seves cames va aparèixer per dificultar el seu caminar, i malgrat haver remès durant un temps, la seva presència es va reprendre per a no desaparèixer més. Aquell anhel va aparèixer novament com una terrible realitat, quan en morir la seva germana la possibilitat de transformar-se en la dona d'aquell home apareixia novament, i empitjorava els seus símptomes.

Desitjos de la infantesa com l'amor del seu pare i la mort de la seva germana tenen una gran càrrega d'energia pulsional que difícilment es poden fer suportables. I per això el dolor físic permet conciliar el que no és possible conciliar d'una altra manera. El símptoma d'Elisabeth en la seva impossibilitat de caminar s'origina en un conflicte psíquic que és la condició de la repressió. Aquells desitjos infantils que haurien estat reprimits retornen a partir de les vivències de la pacient i deriven en símptomes manifestats en dolors físics, en el que denomina Freud com el retorn del reprimat o repressió secundària.

A partir del que hem exposat és possible avançar sobre el que Freud va desenvolupar en el seu treball sobre la interpretació dels somnis (1900) respecte a l'aparell psíquic, que significarà, en la seva essència, el desenvolupament dels processos inconscients.

3. L'aparell psíquic

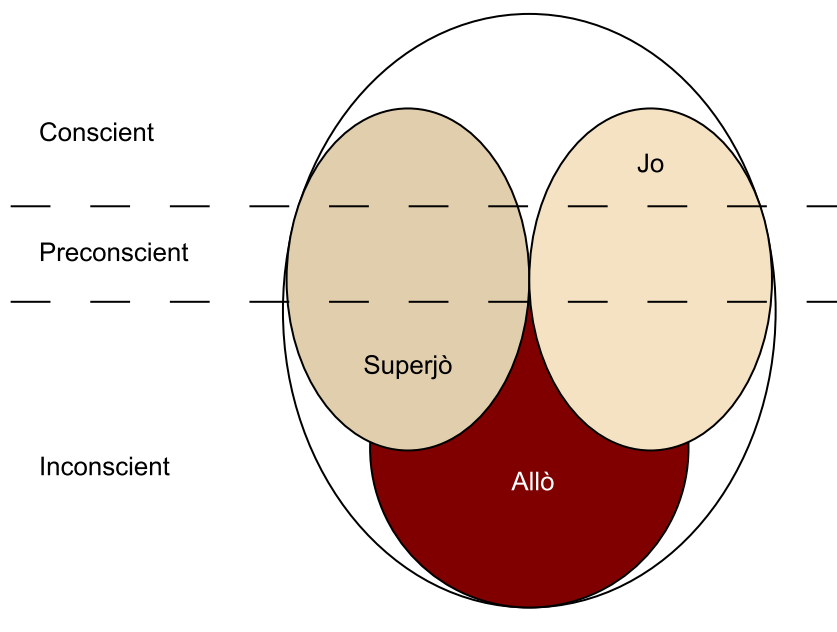
Com hem referit, l'aparell psíquic s'origina principalment a partir dels conceptes de defensa i repressió que Freud hauria reconegut en el seu estudi de la histèria i les neurosis. La consideració d'un "aparell" no ha de ser referit a una estructura rígida, sinó més aviat al funcionament de diferents forces en conflicte que ens remeten a la idea d'una caracterització **dinàmica** del psiquisme, que implica, al seu torn, punts de vista **topològics** (ubicació) i **econòmics** (quant als desplaçaments de l'energia pulsional). Aquests tres registres constitueixen el que es reconeix com una **metapsicologia**.

Metapsicologia

La metapsicologia és un model conceptual i hipotètic creat per Freud, amb la finalitat de descriure i comprendre els processos psíquics, diferenciant-los de la psicologia clàssica i els seus estudis sobre la consciència.

Composició de l'aparell psíquic

L'aparell psíquic es compon de tres sistemes: **conscient**, **preconscient** i **inconscient**, els quals van ser desenvolupats per Freud en el seu treball sobre la interpretació dels somnis (1900), en el que s'ha denominat com la primera tòpica (del grec, 'lloc') de l'aparell psíquic. Posteriorment, el 1920, en el que es coneix com la segona tòpica, Freud va considerar la participació de tres instàncies que posseeixen diferents característiques i que actuen en els diferents sistemes: el Jo, l'Allò i el Superjò. Totes dues tòpiques no són excloents, sinó que implicaran una proposta de més especificitat i aprofundiment en el funcionament de l'aparell psíquic.

Composició i funcionament de l'aparell psíquic

A continuació, els definirem breument.

a) **Inconscient.** El sistema inconscient es reconeix pel seu contingut i els seus mecanismes. Quant al seu contingut: com hem exposat anteriorment, en l'inconscient es trobarien els representants de les pulsions, que com a tals estan investides d'energia que pugna per la descàrrega. Respecte als seus mecanismes, destaquem el de desplaçament i la condensació. Aquests mecanismes formen part del que es denomina procés primari i que consisteix en la manera com flueix l'energia d'una representació a l'altra, com es pot reconèixer per exemple en la formació dels sons o en el cas dels símptomes, com hem desenvolupat en el cas Elisabeth.

Condensació i desplaçament

Es denominen d'aquesta manera als mecanismes mitjançant els quals determinades representacions inconscients aconsegueixen contrarestar les limitacions que els imposa la censura. En el cas de la condensació, i com és reconeguda per Freud a *La interpretació dels somnis*, és amb una única representació que s'associen diverses representacions (per exemple, el contingut d'un somni en el qual apareix un rostre que ens és familiar i on podem reconèixer que està compost per trets de diferents persones). El desplaçament, d'altra banda, estaria definit pel despreniment que es produeix d'una representació de més intensitat envers una que pot ser considerada poc rellevant en el moment de franquejar la censura envers el sistema conscient (per exemple, quan alguns elements apareixen en el somni com de més rellevància o més destacats i, tanmateix no tenen per al subjecte la importància que posseeixen altres que en el mateix somni es representen com a insignificants o secundaris).

L'inconscient està regit pel principi del plaer, com un principi econòmic, pretén reduir el desplaer i procurar el plaer, dominat per la recerca de satisfacció pulsional. D'altra banda, com a característica evidenciada en les produccions oníriques, hi ha absència del temps, és a dir, no hi ha una cronologia com és a la consciència, passat i futur són sempre present.

b) **Preconscient.** Correspon a un sistema que Freud va elaborar dins de la primer tòpica; la seva ubicació és intermèdia perquè té continguts que són de caràcter inconscient però que poden tenir accés a la consciència. Aquest sistema serà el que exerceixi una censura dels continguts que no poden tenir accés a la consciència i que provenen de l'inconscient. En el treball de Freud sobre els somnis, assigna al preconscient el paper de ser qui atorga elements de realitat als continguts inconscients per a poder accedir a la consciència. Així en el preconscient qui regeix és el principi de realitat, que establirà les pautes i marrades perquè l'energia pulsional pugui fluir, però lligada a representacions que puguin admetre la censura envers la consciència (com els actes fallits, acudits, etc.).

c) **Consciència.** Topològicament la consciència serà el sistema que rep informació des de l'interior i de l'exterior de l'aparell psíquic. Freud atribuïa a la consciència l'especificitat de ser el nexa amb la realitat, receptora dels estímuls externs, la percepció i l'atenció. Des d'un punt de vista dinàmic, funcionaria com un amortidor d'aquells estímuls que, tant des de fora com des de l'inconscient, poden resultar pertorbadors per a l'equilibri psíquic.

d) **Jo.** És una instància que, com hem il·lustrat al gràfic, no es limita al que en la primera tòpica era el sistema conscient, sinó que inclou el preconscient i arriba a l'inconscient. En aquest sentit el Jo per a Freud és una part de l'Allò que a partir de la influència del món exterior s'hauria modificat per a diferenciar-se posteriorment de l'Allò. Per a Freud, a l'inici l'ésser humà és pur inconscient (pur Allò) –aprofundirem sobre això en el desenvolupament del complex d'Èdip–, en què regeix el principi de plaer a partir de la reducció de tensió de l'energia pulsional. Serà el Jo que, constituït a partir de les pautes i prohibicions del món exterior, permetrà que el principi de realitat sigui el qui condioni la descàrrega d'energia, i per això és important el seu paper en la censura i la resistència, i també en el procés de sublimació. I com destacarem posteriorment en l'estadi del mirall proposat per Lacan, serà la seu del registre imaginari, en què a partir de l'altre –el semblant– es podrà conferir una unitat corporal, i s'alienarà en aquella imatge on es reconeix.

e) **Allò.** El terme –alemany, *das Es*– va ser inicialment utilitzat per Georg Groddeck, psiquiatre alemany, que l'hauria pres de Nietzsche, en relació amb forces desconegudes i incontrolables que mobilitzaven el jo, forces vívides que exerceixen la seva pressió davant d'un jo passiu. Serà en l'obra de Freud *El Jo i l'Allò* (1923) on se li conferirà una conceptualització específica dins de la segona tòpica de l'aparell psíquic. L'Allò, en aquesta obra de Freud, serà considerat com el reservori de l'energia psíquica, en què el qui regeix els processos és la necessitat de satisfacció de les pulsions. Hi ha, així, una gran similitud amb la primera tòpica referent a l'Allò i l'inconscient; tanmateix, com veiem al gràfic, l'Allò en la seva totalitat és inconscient però també ho són part del Jo i del Superjò. L'Allò és el nucli de l'inconscient; Freud en parlarà com un "Allò hereditari", originari, en tant que no solament serà el reprimat (vegeu la repressió primària) el que allà resideixi, sinó que també el conformen les tendències hereditàries, elements d'origen ontogenètic i filogenètic de l'individu.

f) **Superjò.** Serà, igual com l'Allò, un terme que introdueix Freud a la seva obra *El Jo i l'Allò* (1923) i tindrà la particularitat de ser una instància de caràcter moral, que exerceix el paper de jutge o, com diríem col·loquialment, "la veu de la consciència". Serà aquesta instància esmentada la més nova de les adquisicions filogenètiques en el desenvolupament del psiquisme i el seu origen és la introjecció, la incorporació de l'autoritat parental que es presenta com un límit davant de la imperiosa necessitat de satisfacció pulsional. Tal incorporació es produeix, podem dir, per un doble condicionament: el temor al càstig de l'autoritat i, d'altra banda, el temor a la pèrdua de l'amor d'aquella figura d'autoritat. L'establiment del Superjò es remunta llavors al

procés d'identificació que desenvolupa el nen envers la figura parental, en el complex d'Èdip, i a partir de la renúncia als seus desitjos incestuosos, que és on aquesta instància s'origina. L'angoixa que es produïa en el nen davant del temor a aquesta autoritat externa es veurà traslladada a l'angoixa que li genera ara el Superjò una vegada introjectat, aquesta veu de la consciència que ressona en el subjecte i que davant de la possibilitat de transgredir-la es farà present per mitjà del sentiment de culpabilitat, es veurà reforçada posteriorment per les pautes socials i culturals de la comunitat a la qual pertanyi, i perdurarà per tant més enllà dels referents que li van donar origen.

4. La repetició

En el seminari dels quatre conceptes fonamentals de la psicoanàlisi, Lacan va dir que la rememoració de la biografia és una cosa que camina, és quelcom possible en la mesura d'una historització o un camí de retorn sobre els passos propis, però això té un límit, el Real.

Exemple

Un pacient deia al seu analista:

P: "I ara, una altra vegada succeeix el mateix, quan m'enamoro d'algú, m'abandona. Em va succeir amb Cristina i encara ho recordo, amb Mariona, i encara no ho entenc. Ara Julieta, m'ha dit que no vol continuar amb la nostra relació...".

A: "...".

P: "Intento pensar què té en comú, però no ho sé".

A: "Tu".

Freud s'havia interessat pel que succeïa en aquells casos de neurosis traumàtiques en els quals els pacients semblaven condemnats al fracàs constant, com a subjectes d'una circularitat de la qual no podien sortir, de la qual semblaven presoners perpetus. El reconeixement de tals processos porta Freud a un important gir del que fins a aquell moment havia determinat quant a la seva teoria sobre el funcionament psíquic. Si allò que l'impulsava, si el seu motor, era la recerca de satisfacció, el compliment del principi de plaer, la repetició de vivències angoixants no es correspondrien amb aquest principi. Per què hauria de repetir el subjecte allò que li produïa malestar?

En 1920 Freud proposa que hi ha una cosa més enllà del principi del plaer de la qual la compulsió a la repetició és signe de la seva existència, això és: la pulsio de mort, el retorn a la mort. Per una part les pulsions sexuals, que es dirigeixen a la recerca del plaer, i les pulsions d'autoconservació, són concebudes com a pulsions de vida, i com a contrapart, les pulsions de mort es dirigeixen envers el retorn a un estat inorgànic, un estat inicial, i es mostren mitjançant pulsions agressives i destructives. La repetició de situacions traumàtiques, que difícilment trobaven suport en la hipòtesi de la recerca de satisfacció del que és agradable, s'ordenaven entorn de la necessitat de sumir-les per mitjà de representacions a partir de les quals el subjecte les pogués integrar per a reparar-les així, reparar el trauma.

Freud observa els jocs del seu nét durant algun temps, i reconeix un joc particular que es produïa quan la seva mare s'absentava i tornava a la seva llar: aquest consistia a llançar des del seu bressol un carretell de fusta que es trobava subjecte a un fil, i en fer-ho emetia un so "ooo", que identificava com l'expressió "fort" ('fora') i després, en recuperar-lo, ho celebrava amb un "aaa" (*da*, 'aquí'). Per què aquest joc, en el qual es podia reconèixer l'escenificació d'una vivència no plaent, era produït amb reiteració pel nen? Precisament per això. La possibilitat d'*ordenar-ho*, simbolitzar-lo, com un intent (fallit) d'anul·lar allò que es

Jocs infantils

Obtindreu més informació sobre aquest exemple en la unitat 7 d'aquest mòdul: "El complex d'Èdip i el subjecte de l'inconscient".

presenta com a traumàtic. En aquest sentit, i reprement el que hem exposat a l'inici sobre el límit del Real, ens permet comprendre el que va desenvolupar Lacan en relació amb la repetició com a definició ineludible de l'inconscient estructurat com un llenguatge.

L'ordre

La idea d'ordenar ens remet al que és una sèrie (1, 2, 3...); la cadena de significants com una sèrie (S1, S2...) troba el seu origen en un primer significat, S1, significat fàl·lic – desig de la mare–, que com a tal s'ha perdut per a sempre, per a ser metaforitzat pel Nom del Pare, que és l'S2 –metàfora paterna– a partir de la repressió originària. La repressió, per mitjà de la llei paterna, serà el que donarà lloc a la *Spaltung*, divisió inaugural del subjecte, l'adveniment del subjecte de l'inconscient a partir de l'establiment d'un nou ordre, el simbòlic. El subjecte s'haurà de reconèixer en una cadena de significants, com succeeix amb aquells jocs de barres dels parcs infantils on els nens queden suspesos en l'aire i avancen sostenint-se amb les seves mans; aquelles barres, com els significants, els permeten desplaçar-se, però alhora seran el seu suport per a evitar la caiguda.

Podem establir una similitud entre el concepte de pulsio de mort de Freud, amb el que Lacan proposa com el Real; si el límit és en el Real és perquè allà es troba el que no es pot simbolitzar, el que manca d'un ordre. La repetició es produirà per la insistència del significat, en tant que insisteix en l'inefable intent de recuperar l'objecte perdut (*das Ding*, 'la cosa'), una cosa que és impossible, com ho és en essència la repetició, si la considerem com la possibilitat d'una retrobada amb el mateix. Si reproduíssim els mateixos passos que vam fer fa anys en un passeig per la muntanya, seria el mateix passeig?

En Freud el concepte de trauma, que inicialment estava d'acord amb les vivències infantils de caràcter sexual, com ho vam exposar en el cas d'Elisabeth, feia referència als estudis que aquest havia desenvolupat entorn de la histèria. El 1920, a partir del seu interès per aquells casos de neurosi traumàtica, especialment arran de la Primera Guerra Mundial, que havia afectat tantes persones, desenvolupa el concepte de pulsio de mort, la qual considerarà la pulsio per excel·lència. Aquesta pulsio seria l'origen de la compulsio que portaria a aquests pacients a la repetició, a reviuir situacions de gran angoixa, especialment mitjançant els seus somnis, com un mecanisme per a aconseguir el retorn a l'homeòstasi, l'equilibri de les tensions.

El que es repeteix, no es presenta com quelcom idèntic a l'original –pensem en la diferència entre la vivència d'un esdeveniment, la seva percepció directa i el seu record–, tal com reconeixia Freud en el relat dels somnis, perquè els mecanismes de defensa, com és el cas de la repressió, modifiquen i transformen aquells continguts perquè puguin accedir a la consciència.

Aquí és on Lacan ens parlarà de la insistència del significat, la cadena significat de la qual el subjecte és una resta, com dèiem amb el joc infantil de les barres; el subjecte és allò que es pot reconèixer entre un i un altre significat, com a efecte del discurs. El trauma que es repeteix, per tant, és el que el va

Repetició dels traumes

De la mateixa manera que succeeix, per exemple, quan hem perdut les claus del cotxe, i per a trobar-les repetim el nostre pas pels mateixos llocs on hem estat, allò que és traumàtic a què es refereix Freud, reprendrà les empremtes d'un camí conegut.

comminar a "ser" en el llenguatge, el trauma que el constitueix en la pèrdua primordial del seu objecte de desig per haver de transitar pel congost dels significants.

"El inconsciente es la suma de los efectos de la palabra sobre un sujeto, en el nivel en que el sujeto se constituye por los efectos del significante."

J. Lacan (1997). *Los cuatro conceptos fundamentales del psicoanálisis. El seminario XI* (p. 132). Buenos Aires: Paidós.

5. Sobre la transferència

En referir-nos al concepte de **transferència** és inevitable remetre'ns a la història de la psicoanàlisi i amb això a un cas clínic que posseeix una rellevància marcada sobre els primers passos del que seria el descobriment de l'inconscient per part de Freud, i encara més precisament sobre l'ulterior desenvolupament de la tècnica analítica. El cas a què fem referència és el que es coneix amb el nom d'Anna O. (Bertha Pappenheim) i és presentat a l'obra de Freud *Estudis sobre la histèria*, de 1895.

En realitat es tracta d'una pacient del doctor Breuer i del qual és interioritzat Freud el 1882; a aquest últim li crida l'atenció per les seves característiques: una jove intel·ligent que s'havia dedicat pacientment a les cures del seu pare malalt i que pel fet que havia deixat d'alimentar-se els metges li prohibeixen que segueixi amb aquelles cures que tant temps i esforç li exigien. A partir d'aquí comença amb una sèrie de símptomes de conversió (com hem vist a l'inici del capítol en el cas d'Elisabeth): es presenten cefalees, dolors al coll, atacs de tos, mutisme i al·lucinacions.

Després de la mort del pare de la pacient, Breuer es dedica a la seva cura i roman una gran quantitat d'hores amb la pacient, i en aquest temps ell utilitzarà la hipnosi amb la finalitat d'aconseguir que ella parli i el pugui remetre a l'inici dels seus símptomes, tal com era la finalitat del mètode hipnòtic que es destinava al tractament de la histèria. De fet, serà Anna O. la que bateja com a *talking cure* aquesta tècnica de repetir les paraules que havien estat dites per la pacient però en estat hipnòtic. Mitjançant aquest tractament, Breuer aconsegueix que els símptomes remetin, però els efectes en el matrimoni d'aquest, arran de la gran dedicació que prodigava sobre la pacient, es fan sentir, per la qual cosa marxa de viatge amb la seva esposa.

El doctor Breuer és convocat per la pacient a causa de greus dolors abdominals, i allà es produeix una situació en la qual Anna O. pronuncia, en un estat d'embaràs histèric: "Està arribant el fill de Breuer". Davant d'això el doctor Breuer abandonarà l'escena, no sense espantar-se.

Aquestes circumstàncies, en què s'ha revelat de manera manifesta el desig sexual de la pacient envers Breuer, també i davant de la fugida d'aquest, porten Freud a considerar els desitjos de Breuer mateix envers la pacient, en què el punt central que destaca Freud és la possibilitat de pensar aquest "amor" com el verdader motor del tractament.

"Anomenem transferència aquest nou fet que tan a contracor admetem. Creiem que es tracta d'una transferència de sentiments sobre la persona del metge, ja que no ens sembla que la situació de la cura avaluï el naixement d'aquests últims. Més aviat deduïm que tota aquesta proclivitat de l'afecte ve d'una altra banda, estava ja preparada en la malalta i amb oportunitat del tractament analític es va transferir sobre la persona del metge. La transferència pot presentar-se com un turmentós reclam d'amor o en formes més atenuades; en lloc del desig de ser estimada, pot emergir en la noia jove el desig que l'home ancià l'accepti com a filla predilecta i l'aspiració libidinal pugui temperar-se en la proposta d'una amistat indissoluble, però ideal i no sensual."

S. Freud.

En l'amor o enamorament, el que subjeu és la repetició dels models infantils, aquella primera relació d'amor, com a amor autèntic. És en aquesta autenticitat en què assenyala Lacan que s'haurà de considerar la transferència en l'anàlisi, per tal com no serà en l'engany per part de l'analista, com a lloc imaginari des d'on haurà de respondre. Lacan situa aquí el concepte del subjecte suposat al saber inconscient, lloc de l'analista, per tal com serà cap on el pacient adreçarà les seves paraules suposant la possibilitat d'una significació en les quals aquestes es conjuguin, una veritat que obturi la falta en la qual el subjecte es fongui com a subjecte de desig.

Lectura complementària

S. Freud (1992). *Conferencias de introducción al psicoanálisis* (part II, p. 402). Buenos Aires: Amorrortu.

6. La clínica psicoanalítica en Jacques Lacan

Una vegada hem presentat breument els orígens de la psicoanàlisi, ens ha estat possible reconèixer que, en el procés de creació d'un corpus teòric que pretén explicar i a més intervenir sobre un àmbit tan complex com és el de la psicologia, es creen arguments i fonaments d'una elevada abstracció i complexitat que inicialment són necessaris per a la comprensió de l'objecte d'estudi. Alguns d'aquests fonaments, els quals Freud denominava "ficcions lògiques", i que hem exposat de manera àmplia i general, requereixen més aprofundiment, perquè ens acompanyaran al llarg de tot el material com a eixos vertebrals de la clínica que aquesta teoria sosté.

Per a això prendrem com a referència el treball conceptual desenvolupat per un dels psicoanalistes de més rellevància i transcendència en el camp psicoanalític, com ha estat el psiquiatre francès Jacques Lacan. La seva obra, consolidada a partir dels diferents seminaris que va fer a París a partir de l'any 1953, es desenvolupa en paraules seves com un "retorn a Freud", que consistirà per a ell en una necessària definició de la psicoanàlisi fundada a partir dels textos de Freud, i sosté pel que fa a això que tornar a Freud és el requisit imprescindible per a sortir-ne.

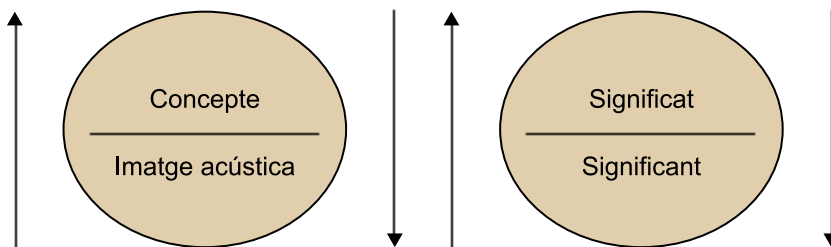
Serà en aquest retorn a Freud, a partir de l'estructuralisme de la seva època, especialment des de la teoria lingüística de Ferdinand de Saussure, que emmarcarà la principal de les seves aportacions en la definició de la psicoanàlisi i que desenvoluparem a continuació: l'inconscient es troba estructurat com un llenguatge.

6.1. El signe: significant i significat

Lacan proposa que l'inconscient està estructurat com un llenguatge. Ara bé, com és possible determinar l'estructura del llenguatge en l'inconscient? Els conceptes d'inconscient, estructura i llenguatge, admeten una relació entre si dins de la teoria desenvolupada per Lacan, i aquesta relació és la que intentarem presentar en aquest apartat. Per a això és necessari remetre'ns a la lingüística i a les aportacions de Saussure a partir de les quals Lacan introduirà una analogia que possibiliti la comprensió del funcionament dels processos inconscients.

La llengua és un producte social del llenguatge que, a partir d'un conjunt de convencions adoptades i acceptades socialment, possibilita al subjectes comunicar-se. Aquesta precedeix el subjecte parlant i, per tant, serà aquest qui s'hi haurà de subordinar.

La unitat elemental de la llengua és el signe, al qual Saussure es refereix com a signe lingüístic, i que defineix com una unitat conformada per la relació entre un concepte i una imatge acústica; aquesta última és l'empremta mnèmica o representació, i no simplement un so. D'aquest manera el signe lingüístic és entès com una entitat psíquica composta per dues cares que posteriorment Saussure designarà com significat (imatge acústica) i significat (concepte) i seran representades mitjançant l'esquema següent:

Esquema del signe lingüístic, segons Saussure

En aquest esquema es reconeixen les característiques del signe com el presenta Saussure, com a unitat tancada, on tots dos elements que la componen tenen una relació indissoluble. En el signe és possible destacar algunes propietats essencials, com la seva arbitrarietat, ja que no hi ha cap llaç natural entre significat i significat, sinó que la seva vinculació és pròpia de la determinació que ha establert una certa comunitat. En relació amb l'arbitrarietat, la unitat del signe és immutable, ja que una vegada que s'estableix, ni el subjecte ni la comunitat lingüística no la podrien variar. En certa manera, com diu Saussure, la tradició en l'ús serà la que estableix tal unitat i si hi ha una modificació aquesta es podrà deure al temps, com un factor que podria modificar o alterar-ne la unitat, que en tal cas no solament afectés un dels seus elements constitutius, sinó que tant es podria variar el concepte –significat– com el significat.

D'altra banda, en relació amb la temporalitat, si el temps pot provocar canvis en el signe, també ho farà en l'acte mateix de la parla, ja que la utilització de la llengua requereix "temps" per a executar-la, no és quelcom estàtic, i en tal cas serà en l'acció (parlar) on reconeixem la linealitat del significat, en entrellaçar-se uns i d'altres formant una cadena d'oposicions. Cada signe de la cadena discursiva que s'estableix en parlar adquirirà la seva significació a partir dels signes que el segueixen i precedeixen, la qual cosa ens portarà al concepte del valor del signe que proposa Saussure.

El valor del signe consisteix en la possibilitat d'assignar-li una significació, el seu "valor", el que succeiria si prenem, per exemple, una mateixa paraula i l'aïllem de les diferents frases en les quals s'ubica i aquesta manté la seva

unitat entre significat i significat, en una implicació recíproca. En referir-se a l'aïllament, com a tall en el seu context, es destaca la rellevància que té en el moment de pensar-ho com una unitat. Vegem a continuació un exemple.

Significació de signes

"Les parets de la casa són d'un blanc brillant"

"En llançar la fletxa va fer blanc en l'arbre"

En tots dos casos la paraula "blanc" és present, però les seves significacions difereixen a causa del context de cada frase i per tant es constitueixen com a signes lingüístics diferents.

Essent així, com ho va desenvolupar Saussure, en fer talls a la cadena, en aquests hauríem de poder reconèixer signes com a elements tancats, on cada significat es trobaria lligat-unit a un concepte, que ho exemplifica com un full de paper: en tallar-lo, aquesta separació afectarà tant l'anvers com el revers d'aquest.

6.2. La preeminència del significat en Lacan

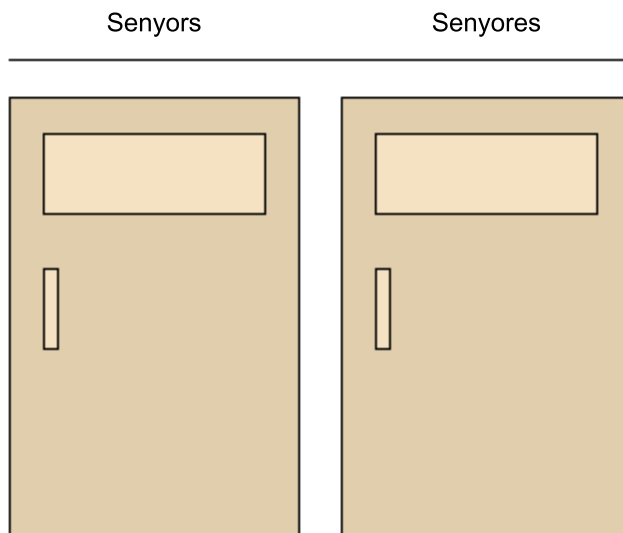
J. Lacan, proposa algunes modificacions pel que fa al signe lingüístic tal com l'hem presentat, d'acord amb els estudis de Saussure, i inverteix en primer lloc els elements que componen el signe, dóna preeminència al significat (S) sobre el significat (s) i el representarà de la manera següent:

$$\frac{S}{s}$$

El significat serà representat per mitjà d'una S majúscula i el significat per una s minúscula; d'altra banda ja no és present l'el·lipse ni les fletxes, amb la qual cosa s'elimina la idea d'una unitat estable entre tots dos elements i la barra deixaria de representar la relació o unió entre aquests, i indica més aviat la separació entre dos ordres diferents. Ara bé, què succeeix llavors amb la significació –és a dir, l'efecte que s'aconsegueix a partir de la unitat entre concepte i imatge acústica, o entre pensament i so? Per a comprendre-ho, prendrem com a exemple el que proposa Lacan en un dels seus escrits.

Lectura complementària

J. Lacan (1988). La instancia de la letra en el inconsciente o la razón desde Freud. A *Escritos I* (p. 479). Buenos Aires: Siglo XXI.

Il·lustració de Lacan sobre el que succeeix amb la significació

A dalt de la línia trobem dos significants "senyors" i "senyores". A sota hi ha dues portes iguals, que només trobaran la diferència a partir del significat que els determina; alhora, el significat no té cap significació si no és en relació amb un altre significat de la cadena. D'aquesta manera reconeixem que la relació entre significat i significat és inestable i serà només en la cadena de significants on es podrà determinar –detenir– la significació.

"El significante debe concebirse como diferente de la significación. Se distingue por no tener en sí mismo significación propia."

J. Lacan (1992). *Las psicosis. El seminario III* (p. 284). Buenos Aires: Paidós.

Tal determinació, que anteriorment hem exposat com el que Saussure destacava en el "tall" que possibilitava la unitat i el valor del signe lingüístic, serà modificada per Lacan mitjançant el concepte de punt d'encoixinat, *point de capiton* o puntada.

Point de capiton o puntada

Aquests termes remetent a una tècnica de tapisseria emprada habitualment en sofàs, en la qual es tensa un fil, i una sèrie de botons prèviament disposats s'enfonsen sobre una superfície tova de manera simultània. El que possibilita la tècnica esmentada és evitar que la massa del farcit es mogui. En el discurs de l'ésser parlant, el concepte de puntada permetrà nuar el significat al significat, i s'evitarà el lliscament.

El lliscament fa referència expressa al discurs com a enunciació, a la parla com a acció, que no és igual que el que succeeix amb l'escriptura o amb l'enunciat, ja que la significació ja estaria determinada allà mateix; en canvi en parlar podem dir que la significació només apareixerà al final, per ser a la cadena de significants en què el significat es troba sostingut –a diferència del que hem proposat anteriorment com a signe lingüístic en unitats que es poden delimitar en significat/significant.

Significació al final de l'enunciat

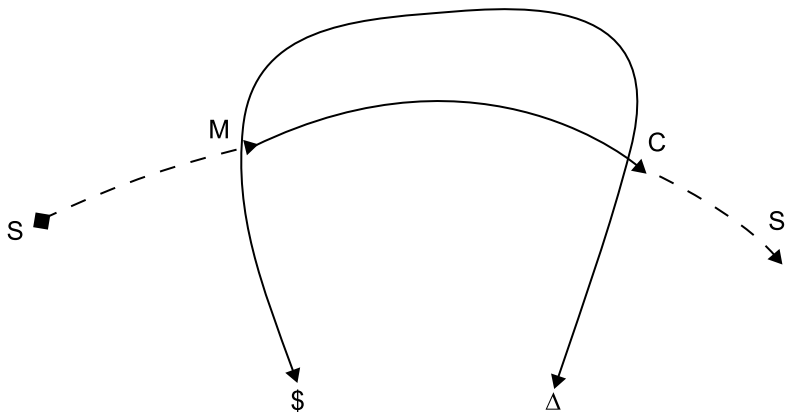
Un pacient ens diu: "La meva mare és adorable, alegre, protectora, és animada i sempre hi és quan la necessito, però tot això no és cert".

Aquí la significació només és detinguda al final, el punt final que actua com l'agulla del tapisser, que tensa els fils del significat, i confereix una significació diferent de la que podria ser si ens detenim en cada un dels significants com a unitats. Això es podria representar de la manera següent:

$$\frac{S1 - S2 - S3 - S4 - S_n}{\text{Significat}}$$

La cadena de significants ($S1, S2, \dots, S_n$) es llisquen sobre la barra que els separa dels possibles significats –i recordeu que la barra en Lacan assenyala la resistència entre tots dos i no, com en Saussure, la relació entre tots dos.

Lacan representarà el que acabem de dir amb el que ha denominat Graf I.

Graf I de Lacan

En el punt de partida Δ està representat l'ésser parlant que està comunicant alguna cosa, part d'una necessitat com a punt d'origen. La línia S-S' representa la cadena de significants, la dimensió diacrònica del llenguatge o la successió temporal a què hem fet referència anteriorment.

El primer punt d'intersecció s'ha denominat com C, el lloc del Codi, on es trobarà amb el llenguatge i les seves regles, el conjunt de significants de què disposa el subjecte. El punt M serà el lloc del missatge, i així després d'haver, diguem-ne, "triat les paraules" en C, es produeix el missatge, que veiem a la línia M-C. Tanmateix, el missatge no depèn de l'ésser parlant, sinó de la sanció del codi, com es representa en la línia superior en direcció C-M, on s'estableix un tall (puntada) que permet delimitar una sincronia entre els significants, i en limitar la significació, és a dir, li confereix un sentit de manera retroactiva.

Exemple relacionat amb el graf de Lacan

Un nen que entra en una botiga de caramels i demana al dependent: "vull 2 euros en caramels" (punt Δ); el dependent li diu "agafa'ls tu" (punt C, com a Codi); després el nen li presenta un grapat de caramels que ha pres a les seves mans (punt M); el senyor els compta, en treu alguns i diu "aquí els tens, 2 euros de caramels" (punt C, com a sanció). El que queda de Δ , per tal com ha iniciat la comanda a partir d'una necessitat (menjar caramels) i s'ha hagut de transformar en demanda (intervenir amb un altre) és diferent de l'inicial (menys caramels dels que esperava) en intervenir la sanció de l'altre, com si

Lectura complementària

J. Lacan (1987). Subversión del sujeto y Dialéctica del Deseo en el Inconsciente Freudiano. A *Escritos II*. (p. 784). Buenos Aires: Siglo XXI.

aquest digués "del que vols al que pots, queda aquesta resta" (punt \$). Els caramels, igual com els significants, no tenen un preu unitari, no tenen un significat al qual es trobin units (com presentem en el cas del signe de Saussure); en cas de ser així el nostre hipotètic nen demanaria, prendria "la quantitat justa" i pagaria. Però en el llenguatge, el que ens permetrà reconèixer Lacan a partir de la relació del subjecte amb el significat, és que no existeix el "just" (en el sentit de l'exactitud, precisió).

6.3. El lliscament del sentit

Serà en el llenguatge, en les paraules, en què el subjecte haurà de transmetre el que no vol dir, i en aquest no voler dir, és on Freud, igual com posteriorment Lacan, han fet una distinció especial. Les seves anàlisis, sobre els fenòmens del llenguatge (els equívocs, els oblitats de paraules, els lapsus i els acudits) els han permès indagar sobre això del subjecte i la seva relació amb el desig, en què la imatge sobre la qual se sosté el subjecte com una màscara –jo (*moi*)–, es mou del seu lloc i permet entreveure retalls d'una veritat que roman oculta. En tals fenòmens, podem reconèixer en relació amb el que hem exposat anteriorment, el lliscament que es produeix sobre el sentit, en què les paraules no estan aferrades a una significació precisa, sinó que es poden remetre a altres significats.

"Tropiezo, fallo, fisura. En una frase pronunciada, escrita, algo de un traspie. Freud está imantado por esos fenómenos, y es ahí donde buscará el inconsciente. Ahí, algo distinto pide realizarse que aparece como intencional, ciertamente, pero provisto de una extraña temporalidad, lo que se produce en esa hiancia, en el pleno sentido del término producirse, se presenta como el hallazgo. De ese modo, en primer lugar, la exploración freudiana vuelve a encontrar lo que ocurre en el inconsciente."

J. Lacan (1997). Los cuatro conceptos fundamentales del psicoanálisis. A *El Seminario XI* (p. 32). Buenos Aires: Paidós.

Aquesta operació de lliscament, és reconeguda particularment en l'acudit, on precisament el que genera l'efecte de la seva comicitat és el joc de paraules, en què el sentit que s'espera sempre és en una altra part. Aquest efecte és denominat per Oscar Masotta com a "operació fredeluga".

L'acudit i la seva relació amb l'inconscient

Freud presenta, entre d'altres, aquest acudit en el seu treball sobre l'acudit i la seva relació amb l'inconscient:

"Dos jueus es troben en les proximitats de la casa de banys. Has pres un bany?, pregunta un d'ells. I l'altre li respon preguntant-li al seu torn: «Com és això? En falta algun?»."

El segon dels personatges és qui genera el malentès i l'efecte de comicitat en detenir-se en el significat que correspondria a la paraula "prendre" i respondre sense la significació de tota l'oració que en el seu conjunt remet a una altra significació, la de "banyar-se".

En el mecanisme de l'acudit, Lacan reconeix dos dels processos que Freud hauria proposat en la formació de l'inconscient, com són el de la condensació i el desplaçament, i els remet als trops de la lingüística de la metàfora, i la metonímia. Així, en el cas de la metàfora, la condensació permet que un significat pugui estar traslladant en lloc d'un altre la seva significació de manera vertical (d'acord al que hem presentat com el signe que recrea Lacan). En el cas del desplaçament, la metonímia possibilita que la significació es desplegui de manera horitzontal, per la contigüitat a la cadena significat, com succeeix

Lectura complementària

Ó. Masotta (1983). *Lecciones de Introducción al Psicoanálisis*. México, DF: Gedisa.

Lectura complementària

S. Freud (1993). *El chiste y su relación con el inconsciente* (p. 48). Buenos Aires: Amorrortu.

La fredeluga

La fredeluga és un ocell que per a covar als seus ous construeix un niu fals, i quan els animals pretenen robar els seus ous no troben el que esperaven.

en l'acudit del bany: la pregunta que fa l'interlocutor desplaça el sentit de l'orientació original envers una altra significació possible dins de la cadena "prendre" per "agafar".

6.4. Entre dir i el que s'ha dit

En diferents treballs de Lacan, en especial en l'escrit titulat *Subversió del subjecte i dialèctica del desig en l'inconscient freudià*, s'estableixen dues dimensions del llenguatge que seran evidenciades com a conseqüència que el subjecte parla. És a dir, el subjecte, en parlar, troba la seva condició de "ser" subjecte del llenguatge.

Les dimensions del llenguatge proposades són les de l'**enunciat** i l'**enunciació**, dimensions que poden ser també diferenciades com la del que és **dit** (l'enunciat) i la de **dir** (l'enunciació). Aquesta diferència, de moment de termes, està circumscrita a un ordre temporal del verb, ja que es presenta el verb *dir* (l'enunciació) i la seva conjugació en pretèrit (l'enunciat "he dit, han dit"). Encara que com a verbs tots dos temps fan referència a l'acció de parlar, l'enunciat es presenta com el que ha quedat d'aquesta acció, com l'empremta; al contrari, en l'enunciació s'està implicant l'acte de la parla mateix, el ple acte de l'ús de la paraula. La diferència aquí no tindria rellevància si no és perquè el subjecte és presentat com a agent d'aquest acte (dient).

Per una part, és possible determinar el subjecte de l'enunciat, que seria aquell que queda exposat en el que és dit, el que diu d'ell, el que parla d'ell. Ell es reconeix allà, igual com succeeix en l'estadi del mirall, i fins i tot sent paraules i no imatges, i aquest enunciat conforma un espai imaginari on el subjecte es reconeix i, com ja veurem, alhora s'enganya. En una altra perspectiva, podem situar el subjecte de l'enunciació, que és qui parla però al seu torn s'allunya del que diu. Aquí està situat el jo (*je*) per oposició al jo del narcisisme, al de la imatge, al jo (*moi*). La diferenciació que exposem sobre el Jo possiblement resulta complexa si pretenem comprendre-la des d'una mateixa lògica, en un mateix pla argumental, i això és així perquè precisament es troben en dos nivells diferents, dos ordres diferenciats: l'imaginari i el simbòlic.

Quan ens referim al jo (*moi*) es tracta del jo de l'estadi del mirall, de l'ordre imaginari on el nen construeix el seu jo ideal com una unitat sense fissures en la qual es pot sostenir. D'altra banda, el jo (*je*) pertany a l'ordre simbòlic, en què ja no es tractaria d'una imatge de si, sinó de la seva enunciació com a subjecte, en l'entrada a la cadena significant a partir d'un "dir" que ho denuncia –delata– com a subjecte de desig, com veurem davant de la declinació del complex d'Èdip, a partir de la instauració de la metàfora paterna. Entre el *moi* i el *je* hi ha una correspondència, perquè com no hi haurà la dissolució d'un (*moi*) davant de l'aparició de l'altre (*je*), tots dos coexisteixen en els diferents ordres, imaginari i simbòlic.

Exemple

Lectura complementària

J. Lacan (1987). Subversión del sujeto y dialéctica del deseo en el inconsciente freudiano. A *Escritos II* (p. 773). Buenos Aires: Siglo XXI.

L'estadi del mirall és un concepte elaborat per Lacan, que es refereix al moment en què el nen s'identifica amb la imatge que es presenta d'ell al mirall. Davant d'aquesta imatge s'aliena, i es transforma així en una *imatge ortopèdica de la seva totalitat*. El que es produeix davant del mirall és anàleg al que succeeix davant de l'altre, un semblant que com el mirall produeix fascinació en el nen, imatge també de la qual s'apropia com a seva; tanmateix és la inversa, la imatge que fascina, aliena, i per tant el subjecte passarà a ser la imatge. El subjecte, igual com succeeix amb la seva pròpia imatge, serà capturat pel llenguatge.

Ara bé, el motiu pel qual hem dirigit la nostra anàlisi envers la qüestió de l'enunciat, és justament perquè el subjecte que es presenta en la pràctica de l'anàlisi parlarà d'un sofriment, d'un malestar, i farà una demanda. Quant del subjecte estarà implicat en aquesta demanda?, o més aviat sap el subjecte el que està demandant? Perquè si ens és possible fer aquesta divisió en el subjecte, el que posem en dubte és que aquest subjecte que està parlant digui realment alguna cosa de si (enunciació) i no el que de si diu o pensa (enunciat). En les seves paraules hi ha més aviat ocultació, per tal com el limiten a ser reconegut per aquestes i en aquestes, i en queda una resta que sempre escapa a l'enunciat.

"¿Quién habla? Cuando se trata del sujeto del inconsciente. Pues esta respuesta no podría venir de él, si él no sabe lo que dice, ni siquiera que habla, como la experiencia del análisis entera nos lo enseña."

J. Lacan (2008). Subversión del sujeto y dialéctica de deseo en el inconsciente freudiano *A Escritos II* (ed. cit., p. 780). Buenos Aires: Paidós.

És clar que aquí també semblaria paradoxal que si en la paraula no hi ha la veritat del subjecte, ja que és veritat d'aquesta mateixa i no de qui l'enuncia, com és que es du a terme l'anàlisi si aquest se sosté de la paraula?

Això ho podem veure amb nitidesa per mitjà dels lapsus del discurs del pacient, en què hi ha ensopegades; en aquestes ruptures és on el discurs analític adquireix el seu valor, per ser precisament on es reconeixen les formacions de l'inconscient: "En lo que el discurso realiza al vaciarse como la palabra" (Lacan, 2008, p. 780) com aquells talls que es produeixen en el discurs-enunciació on es deixa sentir el desig inconscient, en tant que parla d'ell més enllà de la seva intencionalitat discursiva.

Les ensopegades es comprenen com aquelles situacions en les quals el subjecte es reconeix en un desconeixement, el que s'entén en aquest cas per ensopegada és un *perdre peu*, en què en perdre'l el caminant pren consciència de la seva posició anterior, és a dir, *estar dempeus*, ben parat o tenir raó. Per això ens serà possible tenir en compte també els actes fallits.

Exemple

Pensem per exemple en els lapsus que succeeixen en parlar. Aquests es presenten al subjecte com una equivocació en el que ha enunciat, equivocació en tant no era per ell prevista que així succeís, i davant de la qual s'ha de canviar amb alguna paraula que el salvi d'aquest error, que va més enllà de ser només gramatical. Allà s'ha evidenciat una cosa que hauria d'haver-se quedat oculta, ha esdevingut la nuesa on hi havia d'haver peces, robes –jo (*moi*)– que ho facin veure com ell creu ser vist. És necessari tenir present en aquest punt, el que assenyallem entre el *je* i el *moi*, els lapsus seran aquells talls en la cadena significant que possibilitaran l'accés a l'inconscient, com petites portes que s'obren i

tanquen, mostrant a través d'una petita obertura la relació entre el significat no esperat (aquella paraula enunciada sense intenció) i un significat reprimat, inconscient.

És en l'enunciació, en el dir del subjecte, on serà possible establir una relació entre tots dos per mitjà d'un assenyalament, una puntualització sobre aquell significat, en què l'analista permetrà al subjecte fer que llisqui sobre la cadena significat mitjançant aquest jo (*je*) dividit pel llenguatge.

Exemple

Podem prendre com a exemple el que succeeix quan gravem la nostra veu en un sistema d'àudio. En parlar pressuposem que la nostra veu s'està registrant tal com l'emetem; tanmateix, en detenir l'enregistrament i escoltar-la, ens desconeixem en el que escoltem, aquella veu no sembla la nostra, se sent diferent. En el cas dels lapsus, el podem relacionar amb l'enregistrament, mentre parlem (enunciació) suposem que l'altre (receptor) comprèn el que diem, però en aparèixer aquella paraula o expressió inesperada, el gravador es deté i l'escoltem novament (enunciat), no ens identifiquem en allò. En l'intent per explicar-lo –perquè no ens identifiquem en aquesta veu, perquè vam dir el que vam dir com a lapsus– el discurs que s'articularà, com a obertura inconscient, tindrà més de jo (*je*) i menys de jo (*moi*), és a dir, s'evidenciarà la divisió subjectiva per sobre la imatge ideal sobre la qual identifica el subjecte.

Lapsus en els contes infantils

El lapsus apareixeria davant del subjecte com el nen que en el conte d'Andersen fa la seva aparició assenyalant el rei i mostrant la seva nuesa, evidenciant el que és obvi, traient les màscares. No ens és possible conèixer-nos a nosaltres mateixos, sinó reconèixer-nos. Això es deu al fet que si hi ha un coneixement de si, és només per mitjà de l'"altre". En el cas de l'estadi del mirall el nen es reconeix en la seva pròpia imatge, ja que pressent que l'altre ja l'identifica com a tal. El rei enganyat del conte, és tal com ho som tots, es fia de la mirada dels altres, que com a tal el reconeixen "vestit". Sobre això trobem en Lacan, que el temor del subjecte de ser mal entès o no cregut en les seves paraules pot aparèixer com més fonamental que el de ser enganyat per un altre.

En el seminari XI, Lacan presenta aquest plantejament, que es pot resumir en la proposta d'una elecció, **pensar o ser**. Quina serà l'alternativa correcta? Si per una part optem pel ser, com el que és verdader i fonamental, ens adonarem que no solament perdrem el **pensament**, sinó també el ser mateix. Ja que el ser únicament es podrà afirmar a si mateix si hi ha un pensament que el sostingui com a tal. Si al contrari, considerem el pensament com l'opció correcta –tenint en compte el que ha establert la psicoanàlisi– ens adonarem que el pensament no podrà mai ser-ho tot, ja que ell mateix se sosté pel que no sap el pensar, allò que del pensament es perd i això és **l'inconscient**.

Diem que alguna cosa es perd, ja que no hi hauria possibilitat d'anomenar-ho tot. Tota definició que el subjecte intenti comportarà una exclusió. Per això en l'anàlisi present el que pretenem manifestar és que en definir-se el subjecte, és aquest que queda exclòs d'aquesta definició. Com un exemple del que estem desenvolupant ens remetrem a una situació presentada en la literatura infantil, en el conte de *Les aventures d'Àlícia al país de les meravelles* de Lewis Carroll. El personatge d'aquest conte es troba en un **desencontre reiterat**. Aquest desencontre és en relació amb el conflicte constant que té Àlícia en cada un dels llocs on es desenvolupen les seves aventures, que arrela

inicialment en l'inconvenient de les seves proporcions físiques respecte a la resta dels personatges. O és massa petita en un país de gegants o és molt gran i pertorbadora al mig d'éssers petits. Aquests canvis de mida són expressats en el capítol V, titulat "Consells d'una eruga":

"-¿Quién eres tú? -dijo la Oruga.

Este no era un comienzo alentador para una conversación. Alicia contestó, con cierto recelo:

-Yo... yo casi no lo sé, señor, en este momento... Por lo menos sé quien era cuando me levanté esta mañana, pero me parece que debo haber cambiado varias veces desde entonces.

-¿Qué quieres decir con eso? -dijo severamente la Oruga-. ¡Explícate!

-Temo, señor, que no puedo explicarme -dijo Alicia-, porque yo no soy yo misma, como usted ve."

Font: L. Carroll (1998). *Los libros de Alicia. La caza del Snark. Cartas - Fotografías* (p. 55). Buenos Aires: Ediciones de la Flor / Best Ediciones.

Aquesta dificultat que troba Àlicia per a dir qui és, es pot relacionar amb el plantejament anterior, presentat també com una dificultat, és a dir, la recerca del lloc adequat en el qual el subjecte es pugui definir. Esmentem aquí el terme *lloc*, i ho fem amb referència a una sentència que pertany a Freud, i que és citada repetides vegades per Lacan. Aquesta és: *wo es war, soll ich werden* ('on això va ser, jo he d'arribar a ser'). D'acord amb el que sobre aquesta sentència desenvolupa Lacan, podem dir que posseeix un caràcter imperatiu, que es troba signat pel terme *soll* traduït al català com *deure*, des del qual s'insta el subjecte a venir allà, esdevenir responsable de si, per tal com es pot reconèixer al lloc d'on estava descentrat, sota l'engany d'un coneixement presumpte. El coneixement esmentat és el que es troba en el que havíem denominat com jo (*moi*), la representació que el subjecte té de si. Lacan afirma que no és d'aquest jo (*moi*) imaginari del que es tracta en el *soll ich werden* ('jo he d'arribar a ser').

Ja que aquest imperatiu no pretén que el subjecte arribi a ser en la seva representació, en la seva dita o la seva màscara, sinó que, al contrari, el que apareix com a afirmació de si –el seu jo (*moi*)– vacil·li, dubti. Apareixent el subjecte només en la desaparició de la seva posició i de les seves certeses. Reconeixem el jo (*moi*) –l'*ego*, com el lloc de la dita en la qual el subjecte es troba quan pretén afirmar alguna veritat de si. Allà on el que acompanya i sosté és l'enunciat, el "sóc això...", "sóc qui..." seguit de predicats que representen el subjecte per a si i per als altres: "Sóc una persona molt tolerant amb els meus amics, em molesta que no siguin sincers amb mi perquè puc escoltar i acceptar si en alguna cosa no estan d'acord".

Pel que fa al jo (*je*) que en aquest lloc ha d'advenir, es tractaria de qui parla, en oposició amb la dita, estaria en l'ordre del dir, de l'enunciació, com essent aquell signe que indica però res no predica de qui parla. Al jo (*je*) és a qui fem referència quan esmentàvem que el discurs analític obtenia el seu valor en les ensopagades, lapsus i talls del subjecte en el seu discurs. Talls que deixen el subjecte nu de la seva dita: "Enunciació que es denuncia, enunciat que es

Nota

Traduït a l'espanyol en l'obra de Lacan de diferents maneres, d'acord amb el que ubica al lloc de l'*es*, com: Allà on era, jo (*je*) he d'arribar a ser (o bé). Allà on S (subjecte) era, allà l'*ich* ha d'arribar a ser.

Lectura complementària

J. Lacan (2008). Subversión del sujeto y dialéctica de deseo en el inconsciente freudiano. A *Escritos II* (ed. cit., p. 781). Buenos Aires: Paidós.

renúncia". És d'aquesta manera que el concepte de subjecte que elabora Lacan, i que aquí pretenem reconèixer, presenta com a característica principal la de quedar com una resta.

Respecte al que esmentàvem com a imperatiu en la sentència de Freud, veiem que, en aquest lloc al qual *s'ha* d'advenir és al *ser*, *arribar a ser*. I podem pensar-ho com un lloc d'autenticitat, en la qual si hi ha una veritat per perseguir aquesta es trobaria en *ser*. Però no hi hauria justificació per sostenir sobre la idea de *ser*, llevat de la seva relació amb la mort. Si cal dir alguna cosa de *ser* és que com a tal s'oposa al *no-ser*, a la mort. Sobre aquesta oposició trobem diversos comentaris en els seminaris de Lacan, però n'hi ha un en especial al qual aquí ens podrem referir:

"¿[...] Qué queda aquí sino el rastro de lo que es preciso que sea para caer del ser?"

J. Lacan

I què és aquest rastre, sinó aquesta ignorància que s'ha de perdre. La caiguda del vel. Novament estem, com hem esmentat, en la nuesa.

En relació amb aquest *caure del ser*, podem trobar la seva vinculació amb la sentència tràgica que Sòfocles posa en boca d'Èdip: "Abans bé, no ser." Èdip tindrà la mort que és pròpia a l'heroi, la mort en la qual sobresurt el seu ser. Aquest ser essencial i de caràcter metafísic, que només pot aparèixer per mitjà de representacions que, com vestidures, ho denuncien en la seva ocultació. L'heroi avança sol i traït, com tots els homes s'enganyen, romanen en l'equívoc, i des d'allà es nomenen, però, i a diferència dels altres mortals, l'heroi avança en aquesta senda, sol –en el desemparament (*Hilflosigkeit*)– en el camí per a determinar què és i què no és, sense esperar cap ajuda.

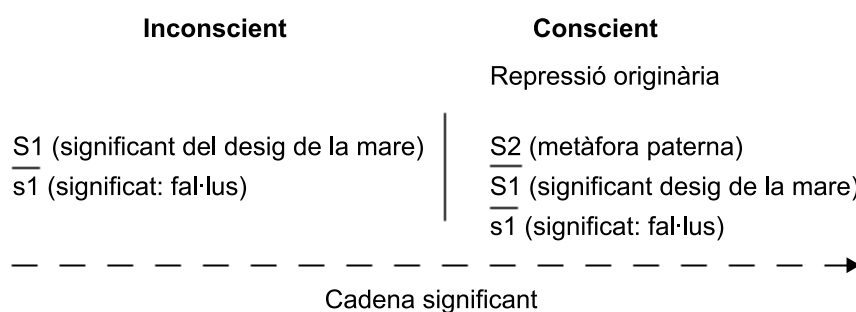
7. El complex d'Èdip i el subjecte de l'inconscient

El subjecte –per tal com parla– dins del marc de la teoria psicoanalítica, serà impensable si l'apartem del llenguatge, i és justament considerant-lo immers en un món de llenguatge que trobarem els elements que el definiran com a escindit.

El subjecte escindit

En el marc teòric que estem desenvolupant, Lacan utilitzarà la paraula alemanya *Spaltung* per a referir-se a l'escissió psíquica, la divisió irreversible que es produeix després de la instauració de la metàfora paterna, en el complex d'Èdip, i que donarà lloc al naixement del subjecte de l'inconscient. Però, com es produeix tal divisió? Si ens remetem al que hem presentat pel que fa al signe (significant sobre significat) podem dir, amb Lacan, que la unió fusional mare-fill és, en l'àmbit de significat, una vivència sense representació, sense paraules. Posteriorment intervindrà el pare, que donarà lloc a la dialèctica de ser en el nen: si no és el fal·lus (objecte de desig) l'haurà de tenir, cosa que implica, per tant, posicionar-se com a subjecte de desig, i ha d'anomenar (significar) la seva pèrdua com a objecte, per mitjà del significat del desig de la mare "S1" com el primer significat que dona inici a la cadena de significants, quedant així reprimat en l'inconscient, per a ser substituït pel nom del pare, per mitjà de la metàfora paterna (S2). Serà precisament a partir de tal metàfora, com a substitució d'un significat per l'altre, que s'instal·la la repressió originària.

Ho podem entendre com si el pare, o qui estableix la prohibició, digués: "Per a ser t'has d'anomenar (tenir)". En acceptar tal llei i, per tant, anomenar-se, el nen accedirà a l'ordre del simbòlic i el que digui de si és un significat, un més en la cadena de significants. D'aquesta manera el subjecte roman alienat al llenguatge: per a ser ha de nomenar-se i en nomenar-se desapareix com a ser, a això ens remet el concepte de divisió/escissió del subjecte.

Esquema del subjecte escindit

Aquestes afirmacions sobre la preeminència del llenguatge, respecte a la constitució del subjecte, estaran sòlidament fundades en les consideracions que fa Lacan sobre el complex d'Èdip. Consideracions de les quals destacarem principalment la que fa referència a la instauració de la llei, l'ordre simbòlic. Però primerament hem d'aclarir la distinció que estableix Lacan entre el que és **simbòlic**, i, d'altra banda, el **llenguatge**. La diferència que s'ha de destacar és que dins del camp del llenguatge coexisteixen les dimensions del que és simbòlic i imaginari. La **dimensió simbòlica** del llenguatge és aquella que troba els

seus fonaments en el significat, en el que serà denominat per Lacan com la **paraula verdadera**. D'altra banda, la **dimensió imaginària** estarà relacionada amb el significat, la significació i la **paraula buida**.

La distinció que intentem assenyalar és llavors que dins del llenguatge no hi ha el simbòlic com a preminent. El simbòlic serà el que sobre un substrat imaginari sorgirà com a resultat del complex d'Èdip.

Aquest substrat imaginari trobarà el seu fonament en el que anteriorment hem anomenat **l'estadi del mirall**. Allà, el nen s'aliena en la imatge que després li és tornada pel mirall, alienació per mitjà de la qual el nen agafa aquesta imatge com a pròpia. Imatge que se li presenta com si donés una unitat al seu propi cos. Això no es fonamenta només en l'aspecte de la visió, en la visió que ell faci d'aquest reflex. El que donarà la possibilitat que el nen es trobi i s'accepti en aquesta imatge que li és exterior a ell, és el que denominarem aquí com el **mecanisme fonamental**. L'esmentat mecanisme és efectiu a partir de la presència d'un altre diferent, que després serà un de semblant, que és allà per a reconèixer-ho. I trobarà suport en aquesta presència que tindrà el caràcter d'una mirada d'afirmació.

"Hasta el ciego es allí sujeto por saberse objeto de la mirada."

J. Lacan (1998). De nuestros antecedentes. A *Escritos I* (ed. cit., p. 65). Buenos Aires: Siglo XXI.

Podem pensar en aquesta situació: el nen parat davant el mirall, i la seva mare per darrere, que dirigeix la seva mirada cap al nen que es presenta al mirall, i a ell li parla i li concedeix el seu afecte. A això es refereix Lacan quan en els seus escrits caracteritza l'estadi del mirall i a aquest com a formador del jo. A partir d'aquí el nen s'identificarà en aquesta imatge, es podrà reconèixer en les fotografies, i reconeixerà que quan li parlin, es riguin d'ell o el renyin, s'estaran dirigint a aquella imatge que ell és. Una imatge que sempre serà exterior per a ell, i que si es vol, només podrà ser vista, reconeguda, a partir de l'altre.

És en el complex d'Èdip on el que hem dit es trobarà desenvolupat més clarament, i per això iniciarem aquí l'anàlisi del que estableix Lacan respecte a aquest complex, esmentant particularment cada un dels tres temps en què Lacan el divideix i puntualitzant principalment en la instauració de l'ordre simbòlic en el nen.

Direm que el nen en el primer moment del complex d'Èdip –abans que el pare entri en escena– es troba en l'ordre del que és real, i que el real es considera com el ple, per això no hi hauria res que falti ni tampoc cap presència que pugui ser qüestionada o tinguda en compte.

En el seminari VI, Lacan dirà, com a exemple, que el real pot ser pres com el vèrtex d'una habitació, el lloc en el qual el sostre i les parets s'ajunten. D'aquest lloc no sabem res, simplement és allà, i serà així fins que una aranya hi dibuixi la seva tela. Només a partir de la vinguda d'aquest nou element aquell racó es farà present per a nosaltres.

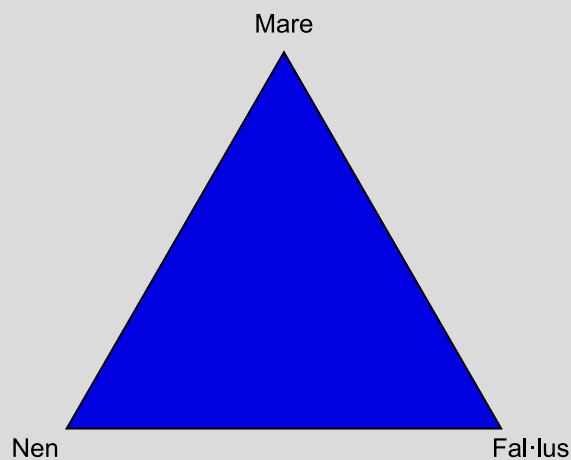
El real

El que és real és tot allò que està donat, la qual cosa existeix sense que calgui la paraula per a la seva determinació, i per tant el que no pot faltar. Perquè alguna cosa falti, és a dir, perquè ens adonem que hi ha una cosa que no és on hauria de ser, prèviament s'ha establert un ordre, un ordre simbòlic: s'ha anomenat, designat.

És així que el real és la presència absoluta on totes les possibilitats estan donades. És en aquest ordre en el qual es troba el nen, però aquest nen del qual parlem no està sol, sinó que es conforma dins del triangle imaginari. Hi participen, a més del nen, la mare i un tercer element que serà el qui articularà aquesta relació: el fal·lus.

El triangle imaginari

L'imaginari ens remet a la idea d'imatge, en el que aquesta té d'enganyós i il·lusori. En el primer moment del complex d'Èdip, partim d'una relació d'indistinció fusional, el nen està alienat al desig de la mare, ell està identificat amb l'objecte que li falta a la mare, es posiciona al lloc de qui completa la carència, de manera imaginària, identificat amb el seu fal·lus. Així es constitueix el que reconeixem com a triangle imaginari: mare-nen-fal·lus.

"Si la madre acude por la mañana, en camisón, a dar el pecho a su bebé, éste tiene la impresión de que él, con su hambre, la ha convocado: de este modo, vive la experiencia de estar siendo alimentado, concertada y acordada."

M. F. Castarède (2003). *El espíritu de la ópera. La exaltación de las pasiones humanas* (pág. 169). Barcelona: Paidós.

En el primer moment del complex d'Èdip, les necessitats que s'esdevinguin seran satisfetes per la mare de manera tan immediata que podríem pensar que les satisfaccions sorgeixen de manera conjunta amb les necessitats. Aquelles cures que brinda la mare al seu petit fill ens aproximen al que Lacan refereix en relació amb la posició del nen com a objecte de la mare. Ja que, com es mostra en la vida quotidiana, la mare s'encarregarà en certa mesura d'establir, per exemple, quan el nen té gana o fred. És possible veure en frases com: "té calor", "s'ha quedat amb gana", "vol dormir", l'objectivació que fa la mare del nen. En aquests casos veiem que les seves observacions responen a necessitats orgàniques; ara bé, són imaginables les conseqüències que tindran predicats que vagin més enllà, com per exemple: "mai no deixarà sola la seva mare", "és un noi trist", "de gran serà...", etc.

És en aquesta relació, entre mare i fill, considerada segons dèiem com el primer moment del complex d'Èdip, en la qual el nen és ubicat com l'objecte que satisfà la mare, i ocupa el lloc del que a ella li falta. S'identifica el nen amb allò que a ella li falta, que és justament el tercer terme de la tríada imaginària: el fal·lus. La mare ubica així, el nen, en el lloc d'allò que és el seu desig, d'allò que li falta.

Si Lacan determina en aquest lloc absent el fal·lus i identifica el nen com el fal·lus de la mare, no és sense aclarir que aquest fal·lus és un significant, i per això pot rebre tants significats com subjectes hi hagi. El fal·lus serà llavors el significant que serveix per a nomenar l'absent.

"Si el deseo de la madre es el falo, el niño quiere ser el falo para satisfacerlo."

J. Lacan (1987). "La significación del falo". A: *Escritos II* (ed. cit., p. 673). Buenos Aires: Siglo XXI.

És a dir, llavors, que el nen s'identificarà amb el fal·lus, que s'identifica amb el desig de la mare, i per això el nen pretén ser *desig del desig* de la mare, això és, identificar el seu desig propi al desig d'ella.

Lacan denominarà el fal·lus, al qual s'intenta identificar amb el nen –per ser allò que la mare desitja més enllà del fill– com a fal·lus imaginari, allò que imaginàriament omple la falta de la mare. Això ho veiem amb claredat quan Lacan en el seu cinquè seminari diu del nen:

"[...] ¿Qué es lo que ella quiere?, yo (*je*) bien quisiera que sea yo (*moi*) lo que ella quiera, pero está bien claro que no es nada más que yo (*moi*) lo que ella quiere."

J. Lacan. *El Seminario, Libro V*. Sessió del 15-1-1958. Inèdit.

Aquesta cita ens remet al que ja hem ja dit pel que fa a la divisió del subjecte en la seva nominació, i és aquí on podem trobar la seva aplicació justa. Si el jo (*moi*) és el jo on es reconeix el subjecte, on s'aliena, no li quedarà cap alternativa a part de ser un jo (*moi*) modelat al desig de la mare, ser el seu desig. Entrarà el nen en una alternativa dialèctica que Lacan denominarà com la de ser o no ser el fal·lus.

Com una qüestió prèvia, en el **segon moment del complex d'Èdip**, serà necessari analitzar com el nen que és immers en un món del llenguatge, fa la seva primera aproximació a aquest món. Per a això és convenient remetre'ns a la dinàmica de la **dialèctica de la frustració**. La frustració és el centre en el qual convergeix la relació entre la mare i el fill. Com és que sorgeix la frustració en aquesta relació?, o més aviat, com sorgeix la relació, ja que només serà possible que hi hagi una frustració si alguna cosa del que estava establert cau? Serà en aquesta relació que el real, el simbòlic i l'imaginari es tornaran a presentar. Entre mare i fill, el primer objecte amb el qual el nen es troba en dependència és amb el pit matern, i aquest objecte és denominat per Lacan com a objecte real, en "relació directa", això és, hi és o no hi és –en relació amb l'absent–, però el pit com a objecte real no és en representació d'alguna cosa més que si mateix i, per tant, aquest objecte no ens és possible considerar-lo fins i tot com un objecte simbòlic.

"No cabe duda de que un objeto puede empezar a ejercer su influencia en las relaciones del sujeto mucho antes de que haya sido percibido como objeto."

J. Lacan (1994). La relación de objeto. A *El seminario IV* (ed. cit., pàg. 69). Buenos Aires: Paidós.

Respecte a la mare, ella no apareix des de l'inici. És quelcom diferent de l'objecte primordial, i serà present de nou en els primers jocs, en els quals el nen prendrà algun objecte i repetirà la situació de llançar-lo i després recuperar-lo.

Presència de la mare en els primers jocs

Aquests jocs van ser tractats per Freud, i un clar detall d'aquests és el que en la seva obra *Més enllà del principi del plaer* es denomina com *fort! da!* Aquest s'explica després que Freud va observar un nen que jugava amb un carretell de fusta lligat a un cordell; aquest joc consistia a llançar el carretell i després, mitjançant el cordell, portar-lo de nou cap a aquest. El nen en llançar-lo emetia un "o-o-o-o" fort i prolongat, que segons la seva mare i qui ho observava significava *fort* ('se n'ha anat'), i en recuperar-lo el saludava amb un amistós *da* ('aquí el tenim'). Aquest objecte, el carretell, representarà la mare per al nen, i d'aquesta manera, mitjançant el seu joc, en una situació en la qual ell tenia un paper de passivitat –era abandonat per la mare– adquiria ara un paper de domini, ja que era el nen que controlava en el seu joc les aparicions i desaparicions.

En aquest joc de presència i absència serà en el qual es troba la mare per al nen, i és articulat en el **registre de la crida**, que és on es comença a entreveure la presència d'un ordre simbòlic encara precoç. Si bé hem esmentat que el nen és immers en un món de llenguatge, no havia sorgit encara el que podem

denominar l'**absència**. I aquí és on el que havíem denominat com la relació amb la **falta** de l'objecte real (el pit matern) troba el seu vincle amb la mare, com a agent de frustració.

La mare és llavors agent de frustració, en la mesura en què és agent simbòlic, a qui el nen pot fer present mitjançant la crida, però no respon. En no respondre Lacan dirà que ella, en cas d'estar inscrita en una **estructuració simbòlica**, passarà a convertir-se en real, és a dir, és pura potència, i que ella es presenti o no, dependrà del seu arbitri i no de les crides del nen. Serà així que aquell objecte que dèiem que era objecte real –el pit matern– passarà a ser un objecte simbòlic, que començarà a existir per al nen a partir de la seva absència. Una absència o presència que ja no serà la d'un objecte de satisfacció pura i simple, sinó la simbolització d'una **potència favorable**, la del reconeixement de la seva mare, que troba la seva articulació en el que referíem sobre el primer moment del complex d'Èdip, en el qual la mare ubicava el nen al lloc del fal·lus, al lloc de la falta.

Continuant amb el desenvolupament dels tres moments del complex d'Èdip, dèiem que l'entrada que fa el nen en un segon moment està determinada per l'ingrés del pare, que s'incorpora al triangle edípic com un quart element. Aquest es presenta com un oponent per al nen, i es reforçarà fins i tot més per al nen l'alternativa en la qual es trobava respecte a la seva mare, la de ser o no el fal·lus, ja que el pare apareix en el mateix pla en el qual es trobava el nen, un pla de rivalitat. Per això Lacan dóna a aquest pare el nom de **pare imaginari**.

Aquest pare es presenta **privant** la mare del seu fill com a fal·lus, i respecte al nen, **frustrant** la seva posició de fal·lus per a la mare, qüestiona així el seu lloc com aquell que satisfà plenament la mare, ja que aquest lloc serà reservat per a ell. Aquest pare apareix com a llei, no com qui la representa, sinó com la llei en si mateixa per ser qui fa aquesta doble prohibició tant per al nen com per a la mare.

És en aquest segon temps que la posició del nen de ser "desig del desig" agafa fins i tot més força, ja que el que es posa en evidència és que hi ha alguna cosa més enllà del nen, i que la mare desitja. Es presenta així el desig en la seva principal característica: la seva insatisfacció. Ja que així ho manifestarà la mare en donar-li lloc al pare, col·locant-se sota la seva llei, i d'aquesta manera porta el nen al renunciament de ser el seu objecte de desig.

Aquest moviment que es produeix quan s'introdueix el pare, és només possible si la mare funciona com a medidora de la seva llei si ella l'accepta, ja que de res no valdria per al nen que el pare com a tal aparegui si la mare no el reconeix com el qui té el que ella desitja. Només presentant-se ella com sotmesa a una llei que va més enllà d'ella, i de la qual està supeditat el desig per al nen, existirà aquest quart element que és el pare. El que caldrà destacar en aquest, el segon temps del complex d'Èdip, serà no solament l'aparició d'aquest "altre" que es presentarà com a rival, sinó la llei que introdueix. La qüestió de la llei no

solament està aquí implicada com una idea de mandat o obediència; el que en realitat està denotant és que el desig com a tal està supeditat, sotmès a la **lleï del desig de l'altre**. És així que ja no hi haurà per al nen aquesta reciprocitat de satisfacció imaginària, en la qual essent el fal·lus de la mare trobava el seu lloc. A partir de la lleï que regeix el **desig de l'altre**, i per tant, aquest lloc serà qüestionat ara.

Hi haurà un concepte utilitzat per Lacan que caldrà introduir en aquest moment del complex d'Èdip, que, encara que sigui present en els tres temps del complex, prendrà ara significació: el **missatge**. Aquí el missatge no ha de ser entès en un sentit positiu, com a allò que produeix un emissor i es dirigeix a un receptor en el sentit de la comunicació habitual.

El missatge serà el que es produeix a un altre nivell, és a dir "des d'on" es rep –com a reconeixement de l'altre– per a, a partir d'això, posicionar l'emissor. Recorrent a un exemple quotidià: si com a empleat, no reconec en el meu superior la seva autoritat, difícilment obeiré les seves normes o ordres.

Aquest missatge és aquell que es trobarà abans que una posició sigui establerta, entenent per posició la que adoptarà, per exemple, el nen com a fal·lus de la mare. Aquesta posició només serà possible si el missatge que rep el nen és aquell per mitjà del qual la mare l'ubica en aquest lloc. En aquest cas direm que el nen és escoltat des del lloc en el qual prèviament ha estat reconegut.

Per això, si la funció interdictora del pare és efectiva, només ho serà per mediació de la mare, i rebut pel nen a través del discurs de la mare, quan ella reconeix la lleï del pare, acceptant que "ell fa la lleï". Es produeix com un missatge sobre missatge, que és el missatge d'interdicció. Si la mare rep el missatge de prohibició del pare, "no reintegraràs el teu producte", és que hi ha per part d'ella un reconeixement d'aquesta lleï, una lleï que regirà el seu desig. I arriba al nen un "missatge de missatge", un "no" com a missatge, ja que si la mare s'ha de remetre a una lleï de l'altre, és que com a tal, el nen, no és l'objecte de desig de la mare, i és aquí on el que esmentàvem com la lleï del desig de l'Altre adquireix el seu sentit per al nen.

El 'Nom-del-Pare'

El "no" del pare donarà introducció a un terme elaborat per Lacan: el "Nom-del-Pare", i en esmentar aquest "no" plantejarà un joc d'homofonia entre *le nom du père* ('el nom del pare') i *le "non" du père* ('el "no" del pare').

El pare imaginari es presenta davant del nen com a rival, a causa del reconeixement que d'ell fa la mare; adquireix per a Lacan el lloc de pare simbòlic, però hem d'aclarir que per si mateix aquest pare, com simbòlic, és inexistent. En dir que és inexistent, el pare no pren el seu lloc amb tot el seu pes sinó més aviat amb tota la seva ombra, una ombra simbòlica.

Tòtem i tabú

En emprar el terme *ombra*, ens remetem al que va escriure S. Freud en el seu treball titulat *Tòtem i tabú*, en el qual fa referència al mite denominat de *l'horda primordial*: "Un dia els germans expulsats es van aliar, van matar i van devorar el pare, i així van posar final a l'horda paterna [...]". En aquest mite es presenta un pare que gaudia de totes les dones, mentre que els altres homes, fills d'aquest pare, eren relegats i no hi tenien accés. Fins que, junts, els germans van donar mort al pare i el van devorar, i ens diu Freud que cada un d'ells, en aquesta *primera festa de la humanitat*, en menjar el pare, s'apropiava d'una part de la seva força, i tenia lloc d'aquesta manera una identificació amb aquell ésser odiat i envejat. Però aquest odi estava lligat a l'amor i l'admiració que és possible veure en cada un dels nens i els neuròtics, un sentiment d'ambivalència amor/odi envers aquest pare, i va succeir que aquestes **emocions tendres** van donar lloc al penediment i al naixement de la **consciència de culpa**. Per això aquell pare ara mort agafava més força que en vida, i el que abans prohibia com a pare en vida ara ho prohibien ells: "van revocar la seva gesta declarant no permesa la mort del substitut patern, el tòtem, i van renunciar als seus fruits denegant-se les dones alliberades".

Així es produiria l'origen de les dues prohibicions, o com denomina Freud, els dos tabús del totemisme, "amb els quals va començar l'eticitat dels homes": respectar l'animal totèmic, ja que el pare havia mort i ja no hi hauria solució per a això, i d'altra banda la prohibició de l'incest. Aquest últim té el seu origen en el fet que, si bé els germans s'havien unit per matar el pare i sortir de la seva submissió, hi havia en cada un d'ells la voluntat d'apoderar-se de totes les dones, i de tenir-les per a si. Però davant de la impossibilitat que n'hi hagués entre ells un que fos capaç d'ocupar el lloc del pare, es va imposar aquesta llei que implicava la renúncia d'aquelles dones per les quals havien matat i devorat al pare.

La mare, en acceptar i reconèixer la llei del pare, és qui introdueix el nen en l'ordre simbòlic per mitjà del significat del Nom del Pare, ja que el pare com a tal no existeix per al nen si no és per mitjà de la mare. És llavors que al nen li arriba el "no" del pare, perquè és la llei a què ha de respondre la mare. Aquest significat correspon a la funció d'aquell que ha esdevingut privador de la mare. Aquell pare que com a tal té o no té –ja que ho haurà de demostrar– l'objecte: el fal·lus, que la mare desitja. Lacan denominarà aquest significat com la metàfora del Nom-del-Pare, que reemplaçarà per al nen –dins de l'ordre simbòlic que a partir de la llei ha estat instaurat– el significat "desig de la mare", i com tal remet un "significat" que Lacan denominarà com una incògnita (x) Què desitja la mare?

Lectura complementària

S. Freud (1993). *Tòtem y tabú y otras obras* (p. 143). Buenos Aires: Amorrortu.

La metàfora

En relació amb la metàfora, la podem situar de manera senzilla com el canvi d'"una paraula per l'altra" o el que és el mateix: una substitució significant. En l'oposició significant/significat Lacan donarà preeminència al significant, atès que si és la substitució el que articula l'ordre simbòlic, tot significant pot ser significat d'un altre significant, ja que els elements que constitueixen la dimensió simbòlica no tenen existència positiva, sinó que es constitueixen per les seves diferències mútues. Això ens portarà a determinar que no hi ha "el significat" a què com a tal remet les paraules.

Exemple

Pensem per exemple en les peces dels escacs i el tauler. Les peces d'aquest joc (l'alfil, la reina, la torre) només són objectes que si no estan posats al tauler manquen d'una significació, d'un sentit. Així, un alfil pot ser un clip, un tros de fusta, o qualsevol altra cosa que vulguem, i és només un alfil en un tauler d'escacs. I a la inversa, fins una pedra pot ser un alfil si es posiciona al seu lloc dins del tauler i les seves regles de joc.

Les paraules es nuen en una cadena de significants, com també són baules els silencis, els actes, els gestos i tot allò que remeti al subjecte en el seu dir; ara bé, si hi ha una significació, un sentit, serà el propi del subjecte, i aquest no és transferible, igual com les peces dels escacs, només entren en joc per a aquest i només aquest subjecte. Serà inútil voler assignar-li un significat, si els seus significants són metàfora d'una falta que l'ha constituït i que en parla.

Serà necessària llavors la intervenció del pare real, en el **tercer temps del complex d'Èdip**, perquè aquesta paraula del pare, que va ser missatge per al nen com a Nom del Pare, adquireixi la seva "potència". És en aquest tercer temps en què el pare haurà de demostrar que té el fal·lus; intervenint com a qui el té i no com a qui ho és. Només així serà possible que el nen abandoni la dialèctica que l'ubica en la conquesta per ser el fal·lus, i que es trobi davant d'una nova dialèctica que es constituirà en el registre de tenir o no el fal·lus. Amb la intervenció del pare, que es presenta afirmant-se com qui té el fal·lus, es conjugaran les accions anomenades abans: la doble prohibició, la frustració (al nen com a fal·lus de la mare) i la privació (a la mare del seu objecte fàl·lic). El pare es presenta exercint dins del complex d'Èdip la seva funció fonamental: la castració.

En aquest tercer temps, mitjançant el complex de castració, es produirà la declinació del complex d'Èdip i serà possible l'assumpció per part del nen de la seva sexualitat. El nen abandonarà l'intent per ser el fal·lus de la mare per a, d'aquesta manera, identificar-se amb el pare, que es presenta com aquell que té el que la mare desitja.

Lacan dirà que perquè un subjecte assoleixi la seva maduresa sexual, és a dir, que el genital conquereixi la seva funció, és necessari haver estat castrat. Això és entès, per exemple, en el cas de l'home: perquè com a tal pugui tenir

un *penis*, és necessari poder perdre'l. En tant que si en un primer moment ell s'ubicava com a fal·lus imaginari de la mare, tot ell era aquest fal·lus, ja que ell s'identificava amb el desig de la mare –la imatge del cos tractada com a totalitat, ser o no ser el fal·lus–, però en advenir l'ordre simbòlic, la indiferenciació anatòmica entre l'home i la dona és qüestionada, i el penis per al nen adquireix significació, és una cosa que podria perdre.

Per això es definirà la castració com la falta en l'ordre simbòlic (que s'ha substituït a partir de la llei) d'un objecte imaginari, el fal·lus. Podria exemplificar-se prenent el que diu Lacan en el conte següent:

Un senyor entra a una fleca. Primer para la mà i demana un pastís, torna aquest pastís i demana un got de licor, se'l beu, i quan li diuen que pagui el got de licor, respon: "He donat a canvi un pastís". "Però el pastís tampoc no l'ha pagat." "Però no me'l vaig menjar." La falta a què ens referim, per ser de l'ordre simbòlic, és la falta d'un significat, i que es pot entendre com la falta en el simbòlic engendrant-se a si mateixa: és impossible pagar un deute amb un altre deute, o el que seria en aquest cas, cobrir la falta que el significat ha substituït amb un altre significat.

El pare ha de respondre com qui posseeix el fal·lus, de tal manera que allò que la mare havia introduït com a Nom-del-Pare (NP) adquireixi consistència. El procés que instaura la metàfora paterna en el subjecte és justament la seva constitució com a subjecte de l'inconscient, ja que el nen abans d'aquest moment s'ubicava com a objecte (imaginari) del desig de la mare, i s'identificava amb aquest desig. Serà llavors a partir d'aquest procés que aconseguirà constituir-se com a subjecte de desig, subjecte de la divisió. La divisió que en ell es produeix s'esdevé per mitjà de l'ordre simbòlic, de manera que allò que en un temps era vivència real passarà a ser simbolitzat en el llenguatge. Aquesta simbolització del que és real és el que succeeix en la **repressió denominada originària**, per mitjà de la qual el primer significat que obre l'espai de la falta –falta simbòlica, establerta a partir de la castració– és el (S) significat del desig de la mare que, essent reprimat, instaura l'inconscient en el subjecte. Per això, Lacan veu l'inconscient com els efectes de la paraula sobre el subjecte, i aquests efectes condueixen a definir l'inconscient estructurat com a llenguatge.

La repressió a què fem menció aquí es presenta com el que dóna origen al subjecte de desig, que fundarà el seu desig a partir d'una falta. Aquesta falta, per estar instituïda en un ordre simbòlic, és impossible de cobrir, ja que el que allà falta és el significat, un significat –que per ser-ho sempre participarà d'una cadena i trobarà en la cadena esmentada el seu sentit només en oposició amb altres significats– que com a tal, més que cobrir la falta, serà denúncia d'aquesta. L'establert com a metàfora del Nom-del-Pare pot aparèixer com un símptoma, allò que sostindrà el subjecte de caure en el buit de la falta, una falta impossible, que el confrontaria amb la seva castració, que el trobarà nu –sense màscara– en el moment de respondre. És llavors que allò que es presenta com a meta de l'anàlisi serà la possibilitat que elegeixi del pare, **el pitjor**, en tant que el pitjor serà assumir plenament la impossibilitat constitutiva del desig.

Lectura complementària

J. Lacan (1995). *El yo en la teoría de Freud y en la técnica psicoanalítica. El seminario II* (p. 350). Buenos Aires: Paidós.

El fet que el subjecte accedeixi a l'ordre simbòlic li permet sortir del pla imaginari en el qual es trobava, però per a comprometre'l més encara en aquest. Així el jo (*moi*) al qual s'havia alienat per mitjà de la matriu simbòlica –conformada pel reconeixement de l'altre–, adquireix per mitjà del simbòlic més solidesa, es consolida. El subjecte quedarà escindit en la recerca per la paraula que l'anomeni, ja que tot significant enunciat per ell, no farà res més que allunyar-lo del lloc de la seva pretesa recerca, un allunyament que en realitat serà una permanència, ja que la cadena de significants per la qual es deixa guiar en aquest intent només denunciaran la seva ineficàcia i el caràcter inefable de la seva pregunta. En això consistirà el que Lacan denomina amb el terme *fading*, i que pot ser traduït al català com a *esvaïment*. El subjecte, en l'intent per presentar-se, s'absentarà en el moviment mateix, i quedarà ocult després de les paraules que el sostenen. Per a fer-se present en el seu discurs s'ha d'esborrar d'aquest mitjançant els significants que el designen.

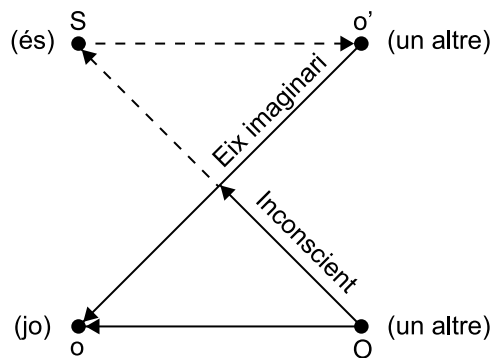
És necessari establir una relació per a poder comprendre a qui es dirigeix el subjecte quan parla o, en tot cas, què és allò que subjeu després del discurs del subjecte. Aquesta relació s'ha d'entaular entre el subjecte de desig, causat en el llenguatge –al qual estem fent referència– i el nen en el temps anterior a què es produís en ell la instauració de l'ordre simbòlic.

Haviem esmentat que el nen estava en posició d'objecte imaginari, identificat al desig de la seva mare, i que es constituïa com a tal per mitjà del seu reconeixement, ja que era acceptat per la mare com a objecte de la seva falta. El que succeirà, en canvi, amb el subjecte, ja escindit a causa del significant, no diferirà en la seva essència, ja que allò que prevaldrà en el subjecte serà el desig de reconeixement, com a reconeixement del desig. Encara que aparegui com un joc de paraules, estan per si mateix justificades, i es podran comprendre per mitjà de la fórmula que Lacan dóna del desig: el desig és el desig de l'Altre.

El subjecte, en intentar respondre a la falta en l'altre, l'altre primordial, la mare, es trobarà tancat per la seva falta pròpia, falta en la qual funda el seu desig. L'altre (o gran Altre) és entès per Lacan com el "tresor del significant", i com a tal és al qual es remet sempre el subjecte quan parla. Això podria donar a entendre que l'altre és simbòlic. On el subjecte pretén ser reconegut com a productor de la paraula és cap on el jo (*je*), al qual donàvem el caràcter de subjecte de l'enunciació, es dirigeix per a ser reconegut, és amb referència a aquest altre on el jo (*je*) es produeix. Però d'aquest altre només quedaran ombres, ja que després d'aquest altre al qual el subjecte parla, apareixerà l'altre, el semblant, i el subjecte no serà reconegut en el dir sinó en el dit, l'altre prendrà la seva paraula com el jo (*moi*) de qui parla. Quedarà, per tant el subjecte definit, delimitat a la seva representació.

8. La dialèctica intersubjectiva

Introduïrem aquí l'esquema elaborat per Lacan en el Seminari de 1955, denominat com a esquema L, que ens serà útil per a representar el que fins aquí hem desenvolupat:

Esquema L de Lacan

Aquí la S representa el subjecte, o com podríem dir, el subjecte en el seu intent, ja que aquí està representat com a subjecte de desig, assetjat en la seva impossibilitat. Sota d'ell es troba el jo (o), que com a tal, és al que ens referíem amb el terme jo (*moi*), on es reconeix el subjecte, en el mateix pla imaginari (com ho indica la línia que va de o a o') en la qual es troba el seu semblant, l'altre (o'). El jo (*moi*) esdevé de la primera relació "especular" que el subjecte estableix amb l'altre (o'), ja que de la relació representada per la línia (S → o') és podrà constituir en un jo (*moi*) en el qual es pugui identificar. Per això tant el jo com l'altre són representats per Lacan en el mateix pla imaginari (o' → o). Farem referència al concepte d'altre, no solament per a situar-lo en l'esquema, sinó per a comprendre a què es refereix Lacan quan defineix l'inconscient com el discurs de l'altre.

És aquí que es torna a presentar el que havíem esmentat pel que fa al subjecte en el seu intent per a ser reconegut com a productor de la paraula, que es dirigeix sempre a l'altre com a Altre, un subjecte verdader, ja que en la seva paraula el reconeix com tal. Podríem dir que el subjecte parla des del lloc que suposa, és escoltat. Això és presentat en Lacan quan fa referència a les frases "Ets el meu mestre", "Ets la meua dona", en les quals ja està implicada la resposta: "Sóc el teu deixeble", "Sóc el teu espòs". Succeeix de tal manera com si aquesta paraula fos en realitat una resposta, això és el que Lacan denomina com el missatge que ve al subjecte de manera invertida, ja que la seva pròpia paraula és resposta del seu reconeixement en l'Altre. Això està representat amb la línia que va de O (Altre) a S (Subjecte), i que està designada amb el terme *inconscient*, per tenir aquest missatge implícit en la paraula pròpia del subjecte.

I l'eix que va de l'altre (O) al jo (o), està representat en una línia sense talls, ja que és la pròpia paraula del subjecte, que com a resposta al missatge pot sentir, afirmant la seva posició respecte a l'altre: "Ets la meva dona".

El que ens interessa plantejar és justament el que sorgeix com a resultat d'aquest esquema que representa la dialèctica intersubjectiva, això és, que l'Altre com a tal no està més que en el llenguatge mateix; està fundat en aquest ordre. Aquest punt és possible relacionar-lo amb el que Lacan assenyalarà com el mur del llenguatge, per mitjà del qual es podrà destacar la separació existent entre el subjecte i l'Altre verdader, com a tresor del significat. La qüestió del mur del llenguatge s'ubica aquí com una doble conseqüència, ja que és veritat que en l'Altre es fon el subjecte, i també és cert que aquest ens està vedat.

Quan ens referim a l'altre, aquest gran Altre està designant l'alteritat radical, per la qual cosa no es tracta d'un subjecte en particular, sinó al lloc on el subjecte dirigeix la paraula a l'altre –el seu semblant– com a encarnació d'aquest Altre. En aquesta paraula implica el seu reconeixement (com a altre), que és al que ens referim amb el missatge, que el subjecte rep com la paraula invertida que sosté la seva pròpia paraula. Podríem dir que l'altre es troba *més aquí* del subjecte que parla i trobem fonament de la seva paraula en la seva pròpia història com a subjecte de desig, subjecte dividit, causat pel llenguatge. Per això l'altre pot ser reconegut, però mai ser conegut.

Quan diem que l'Altre es troba *més aquí*, ens estem referint al que Lacan denomina com *no hi ha Altre de l'Altre*, i això indicaria que no hi ha garantia de la paraula més que en la seva enunciació pròpia, i la paraula troba sosteniment en si mateixa a partir del missatge que de l'altre sorgeix com a resposta, no reconeixent que com a tal pugui donar garantia d'aquesta paraula entossudida. Entenem així el *mur del llenguatge* com a allò que impedeix la comunicació entre dos subjectes veritables *més enllà* i que és el que es troba representat en l'esquema L anterior.

Per una part, i com ja ho hem exposat, el subjecte esdevé tal, en la mesura en què és estructurat en l'ordre simbòlic. Aquest ordre s'imprimeix sobre el que denominàvem matriu simbòlica, i és el que en l'estadi del mirall donava lloc al reconeixement del nen en una imatge sobre la qual s'alienarà, i sorgiran així els primers esbossos d'un jo (*moi*), formació que culminarà amb l'adveniment de l'ordre simbòlic per mitjà de la *lleï* del pare, de manera que es conformarà el que s'ha designat com a subjecte de l'inconscient, subjecte del desig.

Ara bé, quan diem que el subjecte es fon en l'Altre, respon a la definició de l'Altre com a tresor del significat, ja que si el subjecte s'esdevé com a tal a partir de l'aparició de l'inconscient pel significat, serà en l'Altre d'on provingui la sanció del que ha dit el subjecte, i aquest Altre es presenta com a garant –origen i destí— de la paraula del subjecte. Quan el subjecte intenta una comunicació amb un subjecte verdader, amb l'Altre, es trobarà amb l'eix imaginari que en l'esquema està representat des de o a o. No significa que el

pla imaginari sigui per si mateix allò que interfereix la comunicació entre dos subjectes veritaders, sinó que, com esmentàvem abans, el que impossibilita que aquesta s'estableixi és el mur del llenguatge. A causa que això succeeix, la comunicació s'establirà en un altre ordre, és a dir, en l'ordre de l'intercanvi imaginari; es farà així entre dos *jo*, i el subjecte rebrà la paraula, la prendrà com venint d'un *jo* (*moi*), i d'aquesta manera circumscriu el subjecte a la seva representació, prenent el *jo* (*moi*) subjecte de l'enunciat –el que ha dit–, pel subjecte de l'enunciació, el *jo* (*je*).

Mitjançant aquesta relació, podem dir que el subjecte queda com a tal *esborrat* després de la seva paraula, i és en aquest nivell on és possible parlar de la paraula *buida*. Si pensem en l'inconscient expressant-se per mitjà de pulsacions, d'obertura i tancament, del dir i el dit, la paraula buida estaria representant un tancament. El subjecte quedaria alienat per allò que en anomenar-lo el deixa fora del joc, una aposta que es tanca i aquelles paraules que l'anomenen, són les fitxes que ha deixat sobre la taula.

Citant la metàfora utilitzada per Lacan, podem entendre la paraula buida com aquella que roda en el *molí de les paraules*, i que no hem de confondre amb la mentida. Que estigui buida –buidada– s'ha d'entendre com la paraula que és plena de significació, en tant que se sosté en la possibilitat il·lusòria que el significat i el significat es corresponguin en un pla comú a tots els éssers parlants (com si cada paraula tingués un únic sentit o significació i que en parlar no fos possible que hi hagués malentesos).

Quan es fa referència al concepte de paraula veritadera, correspon a la possibilitat d'establir una comunicació entre dos subjectes veritaders, en aquest cas, que pugui saber el subjecte a quin Altre es dirigeix quan parla. A això és on s'ha de dirigir com a meta l'anàlisi, on l'analista no haurà d'ocupar el lloc d'un mirall vivent, sinó un mirall buit. Amb això significa que l'analista actuaria des del lloc de l'Altre del subjecte, no prenent aquest lloc, sinó més aviat deixant-se prendre per aquest lloc on és col·locat pel subjecte. I que les paraules del subjecte no trobin allà suport o confirmació, ja que, com hem esmentat anteriorment, pertany a l'ordre de l'imaginari.

L'analista té cura pel que és, més que pel que pugui dir o fer, i això, pel que és per a l'altre, el pacient, que en l'anàlisi dirigeix les seves paraules cap a aquest Altre que ha estat encarnat en el lloc de l'analista, lloc en el qual la paraula adquireix sentit com a evocada per l'Altre; on troba la seva articulació. Lluny es troba, per això, la clínica analítica de predicar la direcció de consciència. En primer lloc perquè només remetria el reforçament del *jo* en l'imaginari, i en un segon aspecte, per la raó que si després de la seva paraula hi ha un intent de direcció, és que com a analista s'ubicaria prèviament en voler fer el bé, i d'això l'analista s'ha de curar. En aquest sentit, no és amb el seu *ser* que l'analista s'ha de presentar, sinó amb la seva *manca de ser*. Ja que presenta el seu desig com una incògnita, el subjecte en l'anàlisi intentarà respondre, oferint en el seu *tenir* el que l'Altre –analista– desitja, el seu reconeixement.

9. El lloc del desig en la clínica psicoanalítica

Avançar sol i traït, d'acord amb el que podem extreure del seminari sobre l'ètica de Lacan, és allò que estableix les diferències entre l'heroi i l'home comú. No significa que a *l'home comú* no se li presenti la situació en la qual es trobi sol i traït. El que marcarà la diferència entre un i un altre és que l'heroi avançarà malgrat això, ja que és aquesta la destinació que està assenyalada per a l'heroi.

El procés en el qual consisteix la pràctica analítica pot ser representat com un camí que guiarà el subjecte fins a l'enfrontament d'una situació particular en la seva vida, que es troba lligada al que serà una posició ètica, i allà el subjecte haurà d'elegir com haurà de continuar el seu camí. Una elecció que comporta els seus riscos. La presència de l'analista només pot arribar fins a aquell moment, i d'ara endavant, on comenci el camí verdader, el subjecte estarà sol. Aquest serà el lloc on els senders es bifurquin, i el subjecte haurà d'elegir, podrà avançar com un heroi o tolerar la traïció i continuar esperant.

Avançar sol i traït, segons Lacan

Així li succeeix amb Filoctetes, protagonista d'una altra de les tragèdies de Sòfocles, que, malgrat haver estat abandonat i confinat a una illa deserta a causa de la fetor que emanava de la ferida de la seva cama, roman fidel al seu odi, i no perdona ni oblida.

Per desenvolupar el que en Lacan es pot entendre com traïció, en el sentit que li donarà a aquest terme respecte al qual s'haurà d'enfrontar qui es trobi al final de l'anàlisi, haurem de retornar al concepte de subjecte que estableix la psicoanàlisi, i sobre el qual fonamenta la seva pràctica.

El subjecte del qual aquí es tracta és el subjecte de l'inconscient, ja que la causa que el *marca*, i sobre la qual es funda, li resulta desconeguda. Aquesta causa serà la de l'ordre simbòlic, que trobarà el seu estatut en el significat, irrupció del *no* del pare que establirà un nou ordre i en el qual el subjecte haurà de sorgir. Aquest ordre simbòlic és el que compromet, per la paraula del pare, el subjecte en les vies del desig, com si digués: "Allà on gaudies, ara desitjaràs!". Per a *ser*, haurà de pagar el preu del *tenir*, preu tan elevat que haurà d'apostar en això la seva vida. Que de fet, l'ha apostada, ja que el subjecte per advenir en el simbòlic ha hagut de morir en el real.

El ser ha donat lloc al tenir, això és el que podem extreure com a conseqüència del que la llei del significat ha instaurat en el subjecte. Per això el desig del subjecte s'establirà com un perpetu intent per a designar-se com *tenint* allà on abans simplement *era*.

El desig serà allò que, com a pura potència, insistirà en la cadena del significat, però que només apareixerà en una consistència que pertany a l'ordre imaginari, només serà en aparença que podrà cobrir la falta que l'ha causat com a desitjant. La paraula es presentarà al subjecte com a pacte o promesa, en la mesura que per mitjà del seu compliment, aquest pot esperar assolir la felicitat anhelada. Felicitat que és pretensió de tots, i és la que demandarà el pacient a l'analista.

A partir d'aquesta promesa podem reprendre la nostra pregunta, pel que Lacan vol significar amb la traïció. La pregunta seria on el subjecte serà traït? Serà traït en el seu desig, desig del subjecte plantejat com el desig de l'Altre, allà és on es va originar la promesa d'un reconeixement i de ser *ben estimat*. Aquesta traïció sorgeix davant d'un desvetllament, l'Altre ha estat des de sempre castrat, és a dir, en falta, cosa que es pot presentar com una oposició a la formulació de Descartes:

"Déu t'ha enganyat perquè mai no va existir."

R. Descartes

Quina traïció més gran que aquesta pot esperar el subjecte, que sempre havia complert amb el ritual de les ofrenes, la de ser tot per a l'Altre. La traïció, ens remet així a l'irreductible del desig, ja que serà una aposta per l'impossible però guiats per la il·lusió, que ens guia a la possibilitat que hi hagi allò que ompli l'Altre i que per tant tingui algun sentit continuar apostant. Allà el subjecte s'haurà de sumir al servei dels béns –el que ha de *tenir*–, amb els quals continuarà apostant al camí d'accés del desig.

"El arroyuelo donde se sitúa el deseo no es solamente la modulación de la cadena significativa, sino lo que corre por debajo de ella, que es hablando estrictamente lo que somos y también lo que no somos, nuestro ser y nuestro no-ser lo que en el acto es significado, pasa de un significante a otro en la cadena, bajo todas las significaciones."

J. Lacan (1995). *La ética del psicoanálisis. El seminario VII*. Buenos Aires: Paidós.

És a partir del moment que les certeses del subjecte s'esvaeixen, que es presenta davant d'una elecció, on sens dubte pot romandre en l'ordre dels béns, que ho representen per a trobar qui té el reflex que n'emanen. El caràcter de bé és el que adquireix rellevància com a predicat de ser, ja que el subjecte només trobarà aliment en ser, ubicat després del que d'ell predica, i és allà on el significat adquireix tota la seva consistència. El subjecte només es podrà enunciar com un significat que forma part de la cadena. Això és consubstancial a l'individu dels nostres dies, en què la societat proclama la certesa de les pertinences, de la posició social, de la seguretat davant dels altres que són diferents i que d'un moment a l'altre poden irrompre i treure'ns el que amb tant esforç hem adquirit.

Garants de seguretat

Aquestes són algunes certes que en certa manera són impossibles de predir i que cada un pretén afirmar: una residència en un determinat barri, un grup d'amistats que consolidin la nostra identitat amb ells, el col·legi dels fills on aquests tindran com a companys els altres nens, els pares dels quals també parlaran bé de nosaltres, etc.

El que és predicat i que s'ubica com un bé, com un bé màxim, és el *Jo*. Desaparèixer després del *jo* és el preu pagat per pertànyer a l'ordre simbòlic, on els béns poden ser intercanviables, i en aquest intercanvi adquireixen la seva importància i el seu únic aliment. Lacan donarà a entendre que l'únic bé possible és el que ha de servir per a pagar el preu de l'accés al desig, aquest bé que es prearà per ser el salconduit és l'alt cost de la seguretat. És a aquesta seguretat que es remet el que esmentàvem com un "ell no ho sabia". El que no sabia és en quina mesura la seva vida estava implicada en aquesta seguretat. És clar que hi ha una resistència a saber d'aquest saber –saber del que res no se sap, ja que és un saber de la mort. Resistència davant de la qual no va vacil·lar Èdip, que no es va quedar amb allò que li va ser revelat com un passat calamitós, i del qual va voler saber fins i tot més.

El saber al qual guia l'anàlisi és aquest saber del buit al qual, amb malabars, el *jo* intenta donar un sentit. Buit que és allà traïció, ja que no hi ha un Altre de l'Altre, no hi ha garantia més que en el que la paraula té de buit, enfrontant el subjecte a la veritat del *que és verdader*; el que és el real no té un sentit. La vida, en la qual el *jo* s'aposta no és sinó la inserció d'aquest sentit. El que conforma l'*aposta* de l'anàlisi és possible definir-ho de la manera següent: "apostar del pare al pitjor", no significa aquí sinó l'enfrontament per part del subjecte a l'impossible compromís en el qual està confinat en el seu desig, i que els béns només es presentaran com vels davant dels quals s'haurà de desposseir.

Enfrontar-se a la castració pot ser una de les maneres de denominar el que es pretén en l'acabament de l'anàlisi. És aquest enfrontament el que podem denunciar com *el pitjor del pare* i que s'aferma substancialment amb l'origen del desig en el subjecte, d'on s'extreu que només com a escindit el subjecte podrà advenir. Ens podem referir al desig com una tautologia, "el desig és el desig", en què la circularitat de la seva concepció està en el mateix ordre en el qual troba l'origen la pregunta pel desig, és on aquest desig troba la seva causa. L'esmentat ordre és el simbòlic. Desig i llei es presenten com a contorn d'un buit que ells mateixos inauguren, i per això pot ser plantejada l'aposta del subjecte, com una aposta per perdre, ja que no hi haurà l'*objecte* que obturi aquest buit.

No es tractarà d'un joc d'encaixar en el qual cada peça té el seu lloc, com en els jocs infantils, i cap no pot ocupar l'espai assignat per a una altra. En el cas del desig del subjecte no hi hauria la peça adequada, ja que la falta per cobrir no és una falta de res real, sinó d'una falta en el simbòlic. De la mateixa manera podem analitzar el desig com un *no és això*, no és això sinó una altra cosa, una cosa sempre allà, en l'horitzó, possible però inabastable. El desig llavors està subjecte en la seva existència al que perdura com a impossible, és

en aquest perdurar on troba el desig la seva raó, com succeeix en l'anàlisi dels sons que va fer Freud, el fet que el somni del famolenc sigui un gran pastís, no calmarà la seva gana, sinó que més aviat la farà continuar present. I és en aquest continuar desitjant on s'ubica el subjecte de l'inconscient, un *seguir* que està regulat i mantingut per la norma, l'ordre que promet un final possible i en el qual el subjecte troba la seva via americana, com ho denomina Lacan, aquella que promet el confort i que implicaria un reforçament del jo, donant-li a aquest jo tantes robes com oportunitats per a despullar-se tingui el subjecte. Confort i seguretat que no parteixen sinó de l'engany i que eviten al subjecte la incòmoda pregunta pel ser.

La psicoanàlisi renega d'aquest reforçament que portaria al subjecte a creure en la possibilitat de tenir sempre una resposta que el tregui de la dificultat, ("És mort, que no ho sàpigal"). És justament en aquesta via que la psicoanàlisi no es pot comprometre, en primer lloc perquè si la felicitat a què es pretén arribar està lligada a l'ordre dels béns, com a allò del que el subjecte es pot apropiari, és sens dubte contraposat al que com a promesa l'anàlisi pot donar. És a dir, que l'únic que pot prometre és que no hi haurà promeses que apel·lin a reconfortar la demanda del subjecte. Del que es tractarà serà d'una pèrdua de les certeses, i en això comporta el que té de tràgic la pràctica analítica.

Ens remetrem novament a la literatura per a establir alguns nexes, que permetin articular els diferents conceptes que estem desenvolupant en aquest punt. Per a això, volem citar un autor d'origen alemany, reconegut principalment per la seva obra infantil-juvenil titulada *La història interminable*, l'escriptor Michael Ende.

Nascut el 1929, aquest artista ha aconseguit meravellosos contes en els quals la realitat i la fantasia s'entremesclen en atmosferes de gran intensitat, en què moltes vegades el lector es confon amb els diferents protagonistes de les seves obres arran de la lògica de les seves argumentacions que, malgrat estar sostingudes en la matèria primera de l'imaginari i la ficció, transmeten una coherència consolidada amb la lògica racional del que és quotidià. Això és el que succeeix diverses vegades en el llibre de contes *El mirall en el mirall - El laberint*, en què la sensació de pèrdua per part de l'espectador en els diferents passadissos del laberint narratiu el mantenen sempre en el suspens de la pròxima paraula. Trobem allà un conte que ens descriu un artista, més precisament un ballarí que es troba sobre l'escenari; ell està allà a dalt absolutament sol, la foscor de l'escenari és total i no se sent ni el so més mínim.

L'actitud física en la qual es troba ha estat assajada milers de vegades i requereix molta concentració, és una posició incòmoda però havia de mantenir-la tot el temps, havia d'estar alerta perquè li havien dit que en el moment d'alçar-se el teló ell havia d'iniciar el seu solo. Aquest home no sabia absolutament res del que l'envoltava, si hi havia o no hi havia públic, com era la sala o si hi havia realment una sala allà a baix. El temps passava i el seu cansament era com més va més gran, i també els seus dubtes sobre si s'hauria cancel·lat l'actuació i s'haurien oblidat d'ell. L'eterna espera li havia fet oblidar els seus passos de ball i fins i tot el motiu que l'havia portat allà; tanmateix seguia dret, sol, davant el fosc teló. L'artista, com el subjecte a qui fem referència, s'haurà de trobar davant de l'absència de les certeses que el sostenen, alguna cosa haurà de caure, com dèiem anteriorment, perquè aquella coreografia tantes vegades repetida i apresada pugui donar lloc al desig que l'ha fundada.

Buscar la veritat en el mateix ordre en el qual aquesta governa, no porta sinó al manteniment de l'engany que arrela en el mateix pla la paraula del qual és pacte. Aquest consisteix en el fet que després de la instauració de l'ordre simbòlic el subjecte es trobarà en les vies del possible, que és en l'únic ordre on es pot mantenir el desig. Com enunciar que qui compleix amb les normes obtindrà un benefici, i hi rauria la promesa. Aquest és, diu Lacan, el missatge del poder.

"Continúen trabajando, y en cuanto al deseo, esperen sentados."

J. Lacan (1995). *La ética del psicoanálisis. El seminario VII* (ed. cit., p. 378). Buenos Aires: Paidós.

El subjecte podrà optar, cedir al servei dels béns, fet que equival a desconèixer la traïció i sostenir encara allà el *Bon Déu* o acceptar el desengany. L'analista és qui a la clínica psicoanalítica haurà de prendre un paper central en aquest desengany.

Exemple

Per donar un exemple del que s'entén com la posició de l'analista, recorrerem a l'escena final del film *Blow-Up* de Michelangelo Antonioni. S'hi presenta a l'espectador un partit de tennis jugat per dos mims, que simulen donar cops precisos a una pilota inexistent. Al voltant del que seria un camp de tennis improvisat hi ha un grup de mims que compleixen a la perfecció el seu paper de públic. Tots ells segueixen la pilota en el seu trajecte que va de cop a cop de raquetes també absents.

El que ens interessa rescatar d'aquesta escena és el que succeeix quan el protagonista principal del film passa per allà, immers en els seus assumptes. En aquell moment els mims li fan senyals perquè aquest els passi la pilota inexistent que ha caigut a prop d'ell. En aquesta situació limitarem la nostra descripció, deixarem que el personatge actuï segons el guió. Quant a la nostra anàlisi, intentarem donar-li nous rumbos en les accions del personatge esmentat.

Fem una analogia hipotètica entre el que ha de ser l'actuació de l'analista davant la demanda del pacient, i la reacció del protagonista davant de la comanda per part dels mims que retorni la pilota en el joc, per trobar una conclusió que pot brindar una certa claredat sobre la posició de l'analista. Respecte al que desenvolupem en la nostra anàlisi, el desig de l'analista és el motor de l'anàlisi, ja que, en presentar-se com a incògnita, i sense cap pista per al desvetllament, aquest farà apostar a l'analitzant tot el que tingui per a donar de si, és a dir, el seu desig. Així, allò que posa en marxa el joc, la pilota en aquest cas, ho podem comparar a la funció del desig, al seu paper mobilitzador, que articulant el joc del que es proposa com sempre *més enllà*, ja que és un objecte impossible (com a moviment incessant, ja que desapareixeria si els mims la deixessin de sostenir amb la mirada).

Si el protagonista, situat en el nostre cas com l'analista, els torna la pilota, quedaria atrapat en el joc. Desvetllaria el que es presentava com una incògnita, hauria cedit en el seu desig. Allò que se li hauria presentat com a cimbell l'ha entrampat. Si al contrari, i d'acord amb l'ensenyament que podem extreure de la pràctica analítica sobre la resposta de l'analista, el protagonista prengué la

il·lusòria pilota i la llancés cap al costat contrari d'on es troben els mims,,,, estaria en aquest cas sabent jugar el joc que li correspon com a analista. En aquesta resposta, que és *la resposta no esperada*, el seu desig s'hauria mantingut en la impossibilitat de ser enganyat. Persistència de la incògnita; en tal cas, què haurà de fer l'analitzant? Aquest haurà d'apostar, i com més va més. L'analista s'ha mantingut, en aquest cas, fora del desig de fer el bé, en el sentit de no respondre allà on és convocat i de no prendre la paraula de l'altre com a absoluta i verdadera i comprendre-ho per mitjà d'aquesta.

Per finalitzar aquesta primera part, retornarem al que hem esmentat inicialment, i que podia ser presentat per a la psicoanàlisi com una fórmula de caràcter ètic que guia a l'anàlisi: *wo es war, soll ich werden* ('on això va ser, jo he d'arribar a ser'). "Allà on això era, l'*Ich*, el subjecte, ha d'advenir". L'actitud ètica que en definitiva és on s'ha de dirigir l'anàlisi, no implicarà una elecció entre decidir allà què és el bé i què és el mal, sinó *veure's allà elegint*, quan la paraula escapa de la repetició i entra en el silenci. Aquest és el silenci on no es pot esperar ajuda de ningú. Silenci en el qual sorgeix el subjecte quan la paraula, en la qual ha fundat el seu origen, és callada per fi.

Bibliografia

- Castarède, M. F. (2003). *El espíritu de la ópera. La exaltación de las pasiones humanas*. Barcelona: Paidós.
- Freud, S. (1992). *Conferencias de introducción al psicoanálisis. Parte II*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Freud, S. (1992). Estudios sobre la histeria. A J. Breuer i S. Freud. *Obras completas* (Vol. II). Buenos Aires: Amorrortu.
- Freud, S. (1993). *El chiste y su relación con el inconsciente*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Freud, S. (1993). *Tótem y tabú y otras obras*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Lacan, J. (1994). *La relación de objeto. El seminario IV*. Buenos Aires: Paidós.
- Lacan, J. (1958). *El seminario V*. Sessió del 15 de gener de 1958. Inèdit.
- Lacan, J. (1987). La significación del falo. A *Escritos II*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Lacan, J. (1987). Subversión del sujeto y dialéctica del deseo en el inconsciente freudiano. A *Escritos II*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Lacan, J. (1988). De nuestros antecedentes. A *Escritos I*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Lacan, J. (1988). La instancia de la letra en el inconsciente o la razón desde Freud. A *Escritos I*. Buenos Aires: Siglo XXI.
- Lacan, J. (1992). *Las psicosis. El seminario III*. Buenos Aires: Paidós.
- Lacan, J. (1995). *El yo en la teoría de Freud y en la técnica psicoanalítica. El seminario II*. Buenos Aires: Paidós.
- Lacan, J. (1995). *La ética del psicoanálisis. El seminario VII*. Buenos Aires: Paidós.
- Lacan, J. (1997). *Los cuatro conceptos fundamentales del psicoanálisis. El seminario XI*. Buenos Aires: Paidós.
- Lacan, J. (2008). Subversión del sujeto y dialéctica de deseo en el inconsciente freudiano. En *Escritos II*. Buenos Aires: Paidós.
- Masotta, Ó. (1983). *Lecciones de introducción al psicoanálisis*. México, DF: Gedisa.

